

C. 11,317

O CĂLĂTORIE

ÎN

SATELE ROMĂNEȘTI

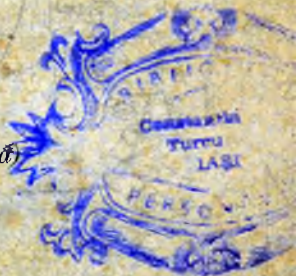
DIN

ISTRIA

DE

TEODOR T. BURADA

(Cu figuri în text și cu o chartă)

IAȘI

TIPOGRAFIA NATIONALA

1896.

35-32

O CĂLĂTORIE

ÎN

SATELE ROMĂNEȘTI

DIN

ISTRIA

DE

TEODOR T. BURADA

(Cu figuri în text și cu o chartă)

IAȘI

TIPOGRAFIA NATIONALA

1896.

CT. 11.317

BIBLIOT.
JUDEȚEAN
NEAMȚ
Fond „G.T.K.”

27. 867.

UA CALATORIE IN SATELE ROMANESCI

DIN

ISTRIA

INTRODUCERE

Patruns de dorința de a cunoște viața, moravurile și limba fraților români respândiți în diferite țeri, sub deosebite dominațiuni străine, depărtați de noi, sevă despărțiți prin alle popóre cu totul străine noă, atât ca naționalitate cât și ca gintă, am călătorit atât prin provinciile despărțite de tulpina românească, ca Basarabia și Bucovina, cât și prin părțile în care Români se află grupați și trăesc în număr mare, ca a Ardealului, Banatului, Crișanei, Temișanei, Chersonului (Rusia), Macedoniei, Tesaliei, Epirului, Albaniei, Sârbiei, Bulgariei etc.

Un însemnat număr de populațiune românească îndepărtată de România liberă, și mai puțin cunoscută de cât toate celelalte, este negreșit cea aflătoare în Istria.

Acești Români așezați în uă peninsula din Marea Adriatică, sunt cei mai îndepărtați de țera noastră. Până în present foarte puține cunoștințe avurăm noi atât despre originea cât și despre chiar existența lor.

Cele întei cunoștinți despre Români istrienți, le aflarăm dintr'un articol publicat în anul 1846, în fôia italiană *Istria* No. 1—2, ce se tipărea în Triest sub redacțiunea Dr. Kandler 1); prin acel articol semnat de Anton Covaci, se atrăgea atențiunea lumii întregi, asupra unui popor de gintă latină, ce trăește aprópe necunoscut cu obiceiuri și limba deosebită, între slavii și italienii de pe malurile Mării Adriatice. Covaci scriea în acel articol, că în Valdarsa (Valea Arsel), care se întindea de la pólele muntelui Maggiore, înălțimele Bogliune, orașul Pedena până la Cosliaco și Sumberg, locuește un popor ce se numea odinióră *Rimigliani* (Romani) și care acum în urmă au adoptat numele de *Vlahi*, pe care i-l dá poporele vecine.

Gheorghe Asaki în *Calendarul său pentru poporul românesc*, pe anul 1847, aducând la cunoștința noastră articolul de mai sus, despre existența românilor Istrienți, dá în acelaș timp și uă statistică a români-

1) Mort la 18 Ianuarie 1872.

lor din toate provinciile supuse dominațiunilor streine, și arată că în Istria s'ar afla un număr de 6000 români. Tot acolo Asaki, dă și câte-va mostre de limba româno-istrieană, între care un cântec păstoresc precum și uă stampă reprezentând *un păstor stro-român*.

Cel întâi scriitor din părțile noastre care a călătorit în Istria a fost răposatul Ión Maiorescu, (1) care în 1857, se duse într'adins spre a cerceta starea și limba acestor români, atât de necunoscuți încă nouă.

Cercetările sale au fost date la lumină în scrierea sa *Itinerar în Istria și vocabular istriano român*, un volum în 8° de 122 pagine, tipărit la Iași în tipografia Goldner, anul 1874.

Pe acolo a mai fost în anul 1868, d. V. A. Urechia, fost ministru de culte și instrucțiune publică, care într'un raport cetit în Academia română în anul 1878, face uă descriere pe scurt a cercetărilor sele asupra românilor istrieni, pe care 'l voi reproduce mai la vale la anexa III.

Schiță geografică și istorică

Înainte de a da sēma cetitorilor de rezultatul călătoriei ce am făcut în Istria în toamna anului trecut 1890, în toate satele locuite de români istrieni, timp de două luni începēnd de la 7 Octombrie, nu cred de prisos a da pentru uă mai bună înțelegere câte-

(1) Mort la 4 Sept 1864.

va notițe despre poziția geografică a Istriei cum și uă schiță istorică.

Istria este uă provincie actualmente sub dominațiunea Austriei. Ea are uă suprafață aprópe de 8000 kilometri pătrați, cu uă populațiune de 591,000 locuitori; e situată pe uă peninsulă în marea Adriatică, între golful de Triest și golful de Quarnero, sfârșindu-se la Sud prin un cap numit *Promontore*. Pe uscat ea se mărginește cu provinciile Friul, Carniola, Croația civilă și litoralul Unguresc.

Limbile vorbite în Istria sunt : italiana, croata și istro-română.

Orașe principale sunt : Parenzo (capitala provinciei), Pisino, Albona, Pola, Rovigno, Pirano, Capo d'Istria, etc.

Maí tótă întinderea Istriei se compune din munți stâncóși cu uă vegetațiune fórte slabă ; pe văi și în micile câmpii, vegetația e maí mănósă. În spre nord sunt păduri maí ce produc lemne de construcție, iar în spre sud păduri de maslini din care se face un unt de lemn fórte bun. De asemenea cresc smochine, gráne de tot soiul, popușoi și vii care produc un vin renumit și în abundență.

Maí sunt cariere importante de marmură și mine de cărbuni de pământ.

În mare se găsesc felii de pești precum : Calamari, Bacala, Folpo, Barbuni, Riboni, Grongo, Sfolie, Angozigola, Gata, precum și Stacoși, Scampii (raci) Spongia, etc.

Istoria ne spune că această provincie a fost locuită în antichitate de pirați indrăsneți, până când la anul 177—178 înainte de Hristos a fost cucerită de Romani sub consulul Claudius. În secolul al VI-lea al erei noastre, a fost cucerită de Goți, și mai târziu reluată de Impărații Bizantini, care în 774 o cedară Frâncilor sub Carol cel mare.

În evul de mijloc Istria forma un margraviat particular. Până în 1170, depindea de ducatul Carinthia; trecu apoi sub dominațiunea ducilor Dalmațieni, apoi în fine, în 1204, sub cea a patriarhilor din Aquilea, cari fură nevoiți să cedeze Venețienilor uă mare parte din provincie. În 1797, Austria fiind deja stăpână pe partea nord-estică prin stingerea familiei conților de Gorizia în urma tratatului din Campo-Formio, a ocupat însăși Veneția și restul Istriei. În 1805, Istria făcu parte din provinciile Iliriene, și în 1809, fu declarată parte integrantă din imperiul frances. În anul 1815, congresul din Viena a înapoiat-o Austriei, cărei îi aparține și astăzi.

PARTEA I

Călătoria prin sate

Trecând prin Ardeal, Banat și Ungaria, ajunsei la 7 Octombrie an 1890, în portul Fiume, oraș în apropiere de fruntaria Istriei. Acolo am căutat mai întâi să fac cunoștință cu d. Vincențiu Nicoră, român din

Transilvania și profesor la gimnasiul ungiuresc al statului, către care avem uă scrisore de recomandație de la d. N. Densușanu din București, membru corespondent al Academiei Române.

D. Nicoră care se ocupase mai de mult cu originea și starca românilor din Istria, imi dădu mai multe lămuriri în această privință. Tot acolo am făcut cunoștință cu d. Ermano Nasinovic, consilier al municipalității, cunoscut prin deosebite opere literare. În scrierea sea *Un Tantino di Rumeno*, vorbește mult despre români 1).

După ce mi-am luat toate lămuririle trebuitoare, am pornit cu drumul de fier înainte, și în 10 Oct. de dimineță am fost în Pisino, oraș de centrul Istriei.

Uă detă ajuns aicea, m'am grăbit a găsi pe d. Valeriano Pohusda, către care avem uă scrisore de recomandație de la d. Nicoră, și făcându-i cunoștință, întrebai de el, decă iubitorii nêmului românesc Carol de Franceschi și Anton Covaci, mai trăesc încă, și unde i-ași putea afla. Avem numai de cât trebuința a-l întâlni și consulta; tot ei dădură răposatulul Ión Maiorescu toate relațiunile despre starea românilor din Istria, când în anul 1857 acesta făcu uă es-

1). Veđi gazeta din Rovigno «La Penna» 1887, No. 6, 8, 9, 13, 17, 18 și 20. A mai scris sub titlul de. *Il canto della gente Latina* (cântecul gintei latine) inserat în jurnalul literar „Pro Patria” anul 1882, fasc. V. În același jurnal a mai publicat și «Il giuramento di amor». (Jurământul de amor) anul 1889 fasc. XI, aprecieri literare asupra limbei și poeziei populare române.

cursiune în satele românești de acolo, după cum descrie în cartea sa intitulată *Itinerar în Istria*, despre care am vorbit mai sus.

Nu pot spune bucuria ce am avut, când d. Pothusda mi-a spus că acești bărbați cari au arătat și arată încă cel mai viu interes pentru românii istrieni, trăiesc încă. D. de Franceschi era însă dus din oraș la uă proprietate a sea din comuna Golgorița.2).

Îndată m'am și dus apoi acasă la d. Covaci și i-am spus scopul venirii mele în acele locuri, acela de a cerceta pe români, a-î cunoste mai de aproape și a le descrie datinele, obiceiurile și muzica lor. Auzind acesta bătrînul Covaci, s'a bucurat foarte mult căci de la 1857, de când a fost Ion Maiorescu pe acolo, vede pentru a doua oară că vine un român din Dacia, spre a cerceta la fața locului, această frântură de români, care adăogi el, sunt astăzi aproape în agonie.

D. Covaci de și de origină slavă, cu toate acestea mi-a arătat cel mai viu interes pentru cauza românilor istrieni. El este acela, care pentru prima dată în timpurile noastre, făcu cercetări asupra originii și dialectului românilor istrieni, arătând conotațiunile lor din Dacia, precum și lumeni culte, acest popor răzlețit între némuri străine din timpuri necunoscute.

2). *Moncalvo* în italiească iar pe românește Monte gol, de unde chiar s'a format cuvântul *Golgorița* după cum ne-a spus românii locali.

te, care își păstrează cu toate aceste limba și credințele originii sële 1).

Intrebând pe d. Covaci dacă în Pisino nu se află români spre a-l cerceta cât mai curând, mi-a spus că atât acolo cât și în alte orașe ale Istriei, precum: *Pola, Albona, Fianona, Volosca, Pinguento* și altele, au fost mai de mult uă sumă de familii românești, dăr cele mai multe astă-đi sunt slavizate. În Pisino mi-a spus că familii neslavizate a mai ramas a fraților Valentin și Martin Zovici căruțași, a lui Martin Opașic negustor și a lui Lovrinovici hotelier.

Mai vorbind încă cu d. Covaci despre mijlocele cu care s'ar putea veni cât de curând în ajutorul fraților noștri ce sunt pe cale a se desnaționalisa, el m'a îndemnat să mă duc la *Gologorița* spre a vorbi despre acésta și cu d. de Franceschi, care 'mi va putea da cele mai multe lămuriri, și după ce mă voiu întorce, mă va însoți el însuși în călătoria ce voiu face în satele românești de la pôlele muntelui Maggiore.

Am mai făcut cunoscintă apoi cu d-nii Adamo Mrac, doctor în drept și avocat, Fedele Camus chimico-farmacist și Vittorio Niederkorn, Maestro di scóla de musică.

Ne mai perđând timpul am rugat pe d. Niederkorn ca să mă însoțescă până la *Gologorița* spre a vedea pe d. de Franceschi. El a primit rugămintea

1). Veđi art. «Dei Rimglieni o Vlahi d'Istria» la anexa IV a acestei scrieri. Anton Covaci a mai scris „De romanici d'Istria» în gazeta *La Penna*, Rovigno. 1887. No. 10 și 11.

ce i-am făcut cu cea mai mare plăcere, și așa suindu-ne în drumul de fer, am trecut pe la comuna *Novac*, apoi am ajuns în *Ceravlia*, unde ne-am dat jos, oprindu-ne puțin la ospătăria română a lui *Martin Opașic*, frate cu *Ión Opașic* din *Pisino*. De acolo am mers apoi pe jos înainte, și după uă călătorie de uă oră, am ajuns în *Gologorița* la domnul de *Franceschi*.

După ce am spus și acestuî bătrân scopul călătoriei mele, el s'a bucurat foarte. Și cu acesta am vorbit mult în privința celor ce sunt de făcut spre a pune uă stavilă slavisirii Românilor de acolo. *D. Franceschi* îmi dădu uă mulțime de relațiuni istorice despre originea și starea Românilor din *Istria*, și spre amintire îmi oferi și uă scriere a sa, intitulată: *L'Istria, note storiche* 1).

Apoi însoțit de *d. Niederkorn*, m'am dus pe jos la comuna românescă *Grădine*, ce se numesce și *Gradiyne*, (literile *yn* ca în italienește) unde am ajuns după uă oră de călătorie pe un drum foarte reu; nu sunt decât nisce cărări printre bolovani și pe marginea râpilor și a prăpăstiilor, care pun viața în pericol la cea mai mică nebăgare de sémă. Înainte de a ajunge în *Grădine*, te urci pe muntele *Santa-Croce*, de unde se desfășură înaintea ochilor o priveliște încântătoare. De aici te scobori drept în *Grădine*.

1) Un vo'um în 30 mare de 510 pagine, tipărit la 879, în *Parenzo*, la tipografia *Gaetano Coana*.

Acolo am poposit la casa lui Ión Sulici; stăpânul casei era dus din sat, n'am aflat acolo de cât pe uă bătrână stând la foc cu furca 'n briu și torcând lână, cărei țiseiū în limba romîno-istriiană pe care o învățasem puțin mai dinainte :

— *Bură zi.*

Bătrîna se uită lung la mine cu mirare, și 'mi respunse îndată :

— *Bură zi.*

— *Iuve gospodarul, adăogal?*

— *Va viri mări demăreață, imi respunse dînsa.*

— *Betîră ai fețiorî și fete?*

— *Am ur fețior și ură fetă, țise bătrîna.*

— *Iuve fețioru și feta.*

— *Cu oile la păsciure.*

— *Ce faci colò.*

— *Torc ceastă lără oaba cu fusu.*

Îndată după aceea se umplu casa de ómeni, care venise să mă vadă, și intrând apoi în vorbă cu ei, mă întreabă :

— *De 'nde esci?*

— *Escu di larg, țisei eu.*

— *Cum se chiamă paesu de 'nde tu viri, mă întrebă ei.*

— *România, le respunsei.*

— *Câți omiri sunt în România acmu?*

— *Sunt cincî milione, respunsei.*

Ei atunci se mirară de ceea-ce spun și 'mi țise :

— *Romania e villaggio prope i monte Maggiore, cât ce ești foară di Bogliuno, vedeti Romania.*

Aici am rămas și eu mirat, și întrebai din nou, dacă știu ei, că este în adevăr un sat numit *Romania* în părțile lor. Ei mă asigurară cu toții că da, și într'adevăr mai târziu căutând pe harta Istriei, am dat de un sat aproape de *Bogliune*, cu numele de *Romania*.

Mai stând la vorbă cu femeile bătrâne și cu bătrânii de acolo, i-am întrebat despre obiceiurile și datinele lor, și luând note despre tot ce-mi spuseră, pornii mai departe, dîcîndu-le :

— *Domnul cu voi omiri buri.*

Ear ei îmi răspuseră :

— *Domnul cu tire !*

Și fiind-că printre românii de acolo se află din întâmplare și alți ómenii cari nu știeau românește, aceștia îmi spuseră numai: *Boh*, (Dumnezeu, pe slavonește).

Citez aici numele câtor-va familii din Grădine :

Brancilă, Braiuha, Frunul, Muzul, Nițul, Livescu, Zălescu și altele.

Comuna Grădine are cătunele următoare: *Banovina Crancichi, Gai, Muscalzi, Matulichii, Bunkovzi, Vranzovina.*

M'am grăbit să mă întorc în Pisino cât mai curând, fiind că d. Covaci mă aștepta ca să mergem în satele de la pólele muntele Maggiore, după cum vorbisem.

Intorcîndu-mă, ne-am pregătit de drum; luând tră-

sura lui Valentin Zovici, român din Gradin^o, de la sare am închiriat'o, pornirăm spre *Vlaşia* căci așa numesc locuitorii localitatea de la p^olele muntelui Maggiore unde se află satele româneşti.

După uă călătorie de vr'uă trei ore, am ajuns la *Pas*. De acolo se vede muntele Maggiore și uă mare parte din *Vlasia*; de pe vârful muntelui se vede la uă depărtare foarte mare; dimin^ęta când răsare s^orele se dice că se zăreşte cu uă ochiană bună *Veneşia*, insula *Veglia* și altele.

Din *Pas* trecui pe la castelul *Belai*, și apoi prin satul românesc *Letai*, care are vr'uă 9 case imprăş-tiate printre râpi și petre; în apropiere se află pădurea *Pisulea* și *Migoviţa*. Trecurăm înainte spre *Posert* sat românesc, av^ęnd în dr^ępta cum mergi pădurea *Bucoviţa*, și după uă oră de călătorie din *Pas*, am ajuns în comuna românescă *Susnevizza*.

Drumul până acolo e foarte bun, căci nu-'i de cât șosea. În acele părți pământul e foarte roditor, crește păpușoi, grâu, secară, cânepă, orz, cartofi, fasole, varză etc., vii sunt foarte multe, și puține sunt cultivate ca la noi cu haragi; acolo vițele viei sunt prinse de arbori care sunt mai toți jugaștri, departe ca la trei pași unul de altul, ast-fel că nu mai este nevoie de haragi.

În *Susnevizza*, sunt apr^ope 400 locuitorii, ne-am dus în gazdă la consilierul comunal Francisc Scrob. El ne-a primit cu cea mai mare bucurie. D. Scrob

e comerciantul cel mai avut dintre toți locuitorii români din Vlașia, e deștept și cu știință de carte; și acestuia i-am spus scopul călătoriei mele în acele locuri și am vorbit mult despre starea de plâns a acestei nobile colonii romane, și ce e de făcut pentru a deștepta pe acești locuitori.

După aceea am început a cerceta obiceiurile lor la nunți, la înmormântări, la nașteri, și la diferite împrejurări ale traiului lor, am pus pe note câte-va cântece care se obișnuiesc pe la ei, pe care le cântă pe singurele instrumente de muzică ce au: *Fólele* și *Supelele*. Fólele le-am cumpărat și le-am luat cu mine.

Am luat note și despre danțurile lor pe care le voi descrie mai la vale.

Reposatul Ion Maiorescu nu putu cu nici un chip să vadă pe acești ómeni jucând, din pricină că preotul lor slav și catolic, care are mare autoritate asupra-le, nu vroia să le îngăduie de loc să jöce, spunând că danțul e un ce imoral.

Ion Maiorescu în cartea sa citată la pag. 51, spune următoarele relativ la acesta :

«Eü speram că astăzi, ca în ziua de Duminecă, voi, vede jocurile acestor ómeni, dér îmi spuseră că ei nu joc de cât în *Poclade* (carnaval) și când fac nuntă și că preotul nu-i lasă să jöce altă detă. Cu tóte acestea așa fi dorit mult să ved pe tiberi jucând, și mă întorsei la părintele Cancici, ca să-l rog să-l lase

«să jöce. Insä bunul părinte avea alte idei despre
 «joc. El dicea că jocul este periculos virtuții, e un
 «mijloc de coruperea moralității, mai vërtos că acest
 «popor e mai săngios și mai dedat la voluptăți de
 «cât slavii. Aduse înainte pe St. Augustin, care după
 «cum dicea părintele Cancici, a condamnat jocul etc.
 «Eu mă strădui a-l face să înțelégă că eu nu vreaü
 «de cât uă probă de joc, uă petrecere de un patrar
 «de oră, la care să asiste și sântia sea, că nu se
 «pöte face nici un scandal. Insä părintele sta întru
 «a le séle și se ținea tare de St. Augustin, în cât
 «nu mă putui conteni a nu-ı răspunde, că și eu am
 «cetit ca teolog operele acestui părinte, anume opera
 «lui cea mare *De civitate Dei*, apoi confesiunile, u-
 «nele predici, epistole, și din comentarele lor la car-
 «tea facerei, și nu'mi aduc aminte de locul unde să
 «fie condamnat jocul; dér și de va fi așa, să nu ui-
 «tăm că acest părinte al bisericii, mai înainte de a
 «scri despre moralul și dogmele creștinești, fusesă
 «sătul de bacanale și de alte petreceri păgânești, ja
 «care luase binișor parte, precum însuși scrie în
 «confesiunile séle. Töte fură în deșert; totul ce făcu,
 «fu, că începu amı descrie jocurile Valachilor din
 «Istria».

Eu știind despre töte aceste ce se întëmplase lui
 Maiorescu, și informându-mă că și actualul preot din
 Susnevizza are a: eleași idei despre joc, mă înțeleseri
 mai dinaintea cu Anton Belulovicı ce ține ospătărie

în sat, ca să dea de știre la locuitorii d'acolo precum și la acei din satele vecine să se adune séra la dên-sul la ospătărie, căci am să cânt din violină (care se numește pe acolo *guzlă*) cântece cum se cântă în *paesu meu România*, tot-d'o-dată să aducă lautariii români ce s'ar fi aflând în acele părți; Belulovici s'a bucurat foarte despre acesta, și îndată vesti în toate părțile ca să se adune ómenii la el la ospătărie.

Séra iată că s'a adunat glótă multă în cât nu mai încăpea în ospătărie. Am venit și eũ apoi împreună cu d. Covaci, și după ce am șis ómenilor ce erau adunați: *Bură sara ómiri bură*, am început a vorbi cu ei, spunândule că am să le cânt îndată din *guzlă* (violină); ei mă rugară să încep cât mai curând, fiind-că așteptau cu nerăbdare să audă cântece care nu se cântă pe la ei; și luând violina care o avém cu mine, am început a cânta mai întâiu *doina* și alte cântece de jale, după aceia cântece vesele de joc; *bătuta, hora, hangu, de brâu* și altele. Aceste cântece de joc i-aũ impresionat mult, în cât mă rugau tot să le mai cânt. După aceia spusei lui Belulovici ca să aducă ceva de *merindat* (de mâncare), căci vreau să cinstesc ómenii. Indată aduse caș, pâine și vin.

După ce a ospătat mulțimea, am rugat pe flăcăi și fete, ca să jöce ceva jocuri de la dênșii, dér ei nu voiaũ dicënd că le e rușine. Am mai stat la vorbă cu ei, am rugat nevestele și fetele să jöce, dér tot nu vroiaũ; atunci am început a ospăta și eũ cu

dânșii, am adus vin din belșug și am început a cinsti cu ei, dăr vedeam că nici cu chipul acesta nu isbutesc la nimica, nu vroiaŭ în ruptul capului să se hotărăscă să începă să jöce.

Atunci i-am lăsat, și facuŭ semn lăutarilor să dică ceva din fóle și din supele, și când aceștia aŭ început a cânta am început și eu a prinde muerile și fetele la joc, în cât vrënd nevrënd sărêu și ele cu mine, și vedënd atunci glöta tötä că și eu joc cu ei, aŭ prins curagiü și chef, și aŭ început a se îndemna la joc, și încetul cu încetul începură a se prinde câte duoŭ de brău și a juca diferite jocuri între care *sub picidore* și *columbaro*, care nu e de cât hora nöstră și despre care voiü vorbi mai la vale. Mai cinstind apoi iar cu flăcări, cu nevestele și cu fetele, s'a întemeiat joc strașnic în cât se prăbușea dușumelele caseŭ.

Eü în timpul acela am pus pe note ariile de dant ce cântău lăutariŭ descriind și jocurile lor, și cu chipul acesta isbutitam se vöd româniŭ istrieni jucând, ceia ce I. Maiorescu nu isbutise.

Este de notat că acești lăutari în tot timpul cât cântă, bat cu iuțelă pământul cu picidorele, și fac uă mulțime de schimonosituri, ast-fel strâmbă gura, succesc capul și în drépta și în stânga, il dau în jos și în sus, închid ochii și i deschid și altele multe.

Familii romănesci în Susnevizza sunt: *Francesco Scrobe*, *Andrei Scrobe*, *Ion Scalir*, *Mateü Bartol*, *Bar-*

tolo Dianic, Bartolo Zvecic, Iosif Carciulic, Mihail Jurman, Matei Glavina, Anton Bercaric, Michail Luxic, Anton Estenta.

Cătunele ce se țin de Susnevizza sunt: *Bacheti*, *Bachetichi* și *Brăncilă*.

Din Susnevizza, întovărășit de Matei Glavina, care în 1857, umblase prin acele locuri cu Jón Maiorescu și'î dăduse multe lămuriri, m'am dus la comuna românească *Vila nova* (numită de slovaci *Novovas*), de parte ca la uă jumătate oră pe jos, și acolo am fost încunjurat de ómeni care mă întrebară de unde viu și ce vreați să fac pe la ei.

Am luat și de acolo informațiuni despre obiceiurile lor, care sunt aceleași ca și în Susnevizza.

Familii românești în această comună sunt: *Anton Zădresco*, *Mihu Milecu*, *Gheorge Miclăuș*, *Ion Zgolea*, *Anton Solomon*, *George Basic*, *Ariton Basic*, *Francisc Strolig*, *Andrei Zgrablic*, *Josif Polic*, *Anton Cartolic*, *Valentin Natinovică*, *Francisc Luxic*.

Vilanova are următoarele cătuni: *Rubasi* și *San Spirito*.

Din Vilanova am mers în comuna românească *Jesenovic*, care e în apropiere, și acolo m'am interesat de aceleași lucruri ca și în Vilanova.

Familii românești în *Jesenovic* sunt: *Anton Surian*, *Mihail Surian*, *Ion Jadreschi Ciuru*, *Ion Tărdoslavici Zidariu*, *Ion Scavre*, *Mihail Solomon*, *Pavel Beglian*, *Ion Dionic*, *Petru Bercaric*, *Petru Soldatic*,

Andrei Jurman, Martin Luxic, Matei Zveci, Anton Cărtulic, Toma Nașinovič, Martin Ladcovič, Simon Carlovič.

Cătunele ce se țin de Jesenovici sunt : *Latcovič, Carlovič, Solomoni.*

De acolo m'am întors în Susnevizza. Vroiam să mă duc în satul Săn-Martin, unde pe la 1857 când Ion Maiorescu călătorise, se mai vorbea românesc, dar nu m'am mai dus, fiind că mi s'a spus că acest sat este acum cu totul slavizat.

În comuna românească *Letai*, pe unde am trecut ca să vii în Susnevizza, am aflat aceleși obiceiuri ca și la locuitorii de prin celelalte sate pe unde fusesem.

De comuna *Letai* se țin următoarele coturi : *Cișgari, Faimani, Contussi, Maurovič, Polichi, Salici și Stoja.*

Familii românești sunt : *Anton Contăș, Josif Răsăpăr, Anton Travulea, Ion Faimă, Ion Mavrovič, Ion Garzic, Lorenzo Țigar, Ion Dobrovič, Ion Stoja.*

În apropiere de *Letai* vine comuna românească *Posert* cu cotunele : *Belai, Barichievichi, Ghersichi, Polichi, Spelichi.* Și acolo am aflat aceleși obiceiuri ca și în celelalte comune.

Din Susnevizza am pornit pe jos tot cu bătrânul *Matei Glavina*, și după uă călătorie de uă oră și jumătate aprópe, prin văi rîpi, prăpăstii și bolovani

am ajuns la comuna românească *Birdo*, pronunțată și scrisă de streinî cu cuvîntul *Berdo*.

Acolo înainte se intru în comună, drumul fiind îngust, venea un car cu boi în fața mea, Țeranul ce'l conducea, începu a striga la boii săi :

— Hăis boi ! hăis !

Apoi îndată boii cîrnind pré tare, el începu a le dice iér :

— Cea bou ! Cea !

Aceste cuvinte atât de caracteristice, țăranului român de la noi, m'au umplut de mirare și bucurie, încât mi se părea că mă trezesc încă în România liberă.

Ajuns în *Birdo*, am poposit la ospărăria românească a lui Iosif Pețulic, unde am mîncat ouă, caș și mămăligă pe care locuitorii uă numesc cu cuvîntul italian *polenta* ; tot acolo am găsit pe preotul slovac Anton Nezić din comuna slavisaică *Cepici*, situată pe malul lacului cu acest nume. Preotul sta la masă împreună cu mai mulți locuitori din aceeași comună. Facui cunoscință cu el ș'apoi s'a încins uă discuția animată, în privința originii românilor din Istria, cum și asupra tendințelor preoților slavî de a desnaționaliza atât pe românii istrieni cât și chiar pe italieni. Acest preot îmi susținea că, acea regiune întréga este și trebuie se fie o provincie curat slavă și că nici uă națiune alta, fie română, fie italiană ori chiar germăna, n'are dreptul de a pretinde să se a-

firme acolo, ci trebuie să cedeze tendințelor slavizatoare a le Croaților-slovaci.

I-am răspuns că dorințele sfinției sele nu se vor împlini nici uă detă, de ore-ce toate națiunile au dreptul de a trăi, cu limba. datinele și moravurile lor, și că cei ce încercă a desnaționalisa un popor nu pot de cât să-și atragă ura lui; cu atât mai mult cu cât am constatat în inimele românilor istrieni, uă dorință puternică de a rămâne ceea-ce sunt.

După aceia eșind din ospătărie, am pornit-o prin comună pe la casele locuitorilor, și am mai adunat ceva obiceiuri și datini ce sunt în us pe la ei, cumpărând de la Iosif Pețulic instrumentele lor de musică, *supelele mari și supelele mici*.

În apropiere de această comună sunt pădurile: *Boborava, Costița, Covăcevița și Brigura*.

Părăuri sunt: *Elenovița și Valea-Lugu*. }

Familiile românești din Birdo sunt: *Martin Cioban, Ión Braiuha, Ion Clanet, Ion Ierala, Iosif Bacu, Antonie Stancu, Ștefan Fărlicu, Iosif Campester, Gri-gore Greș, Gheorghe Balacic, Frana Bobaschicu, Ioje Pețalic, Ion Lubicic*.

Acastă comună are următoarele cătuni: *Drazina, Dolestina, Cosărțana, Lanisce, Draga, Zancofci, Latcofci, Scabichi*.

Eșind din Birdo și trecând prin niște locuri rele și greu de mers, ajungi la comuna românească Gropnic (scris pe harta austriacă Grobnico), în împreju-

rimele ei se află pădurele *Căscaria* și *Topolovăț* precum și muntele *Sfânta-Nastasia*.

Cătunele acestei comuni sunt: *Carnelich*, *Micheli*, *Lenzovich*, *Marovich*, *Runco*, *Tranquilische*.

Locuitorii din această comună au același obiceiuri ca și acei ce locuiesc în celelalte comune.

Numele familiilor românești din comuna *Gropnic*, sunt: *Francisc Runco*, *Gheorghe Cruzilă*, *Anton Cicerano*, *Bartolo Hil*, *Jacomo Bozic*, *Ion Ursici*, *Iosif Podrugovatz*, *Ion Marovică*.

După acesta m'am întors iarăși în *Susnevizza* și de acolo m'am dus în *Pisino*, unde mai punând în ordine notele ce adunasem, m'am pregătit de drum pentru comuna *Schitazza*, numită și *Santa-Lucia*.

În ziua de 25 Noembrie, am plecat din *Pisino*, cu trăsura pe la orele 11 și jum. dimineața, pe un drum foarte bun pe șosea, și am ajuns la comuna *Gagliana*, unde acum nu se mai află nici un Român, apoi am ajuns la *Pedena*, unde asemenea nu mai sunt Români. În vechime însă fusese mulți Români în aceste două comune, după cum mă încredințară mai mulți bătrâni.

Trecând apoi pârul *Arsa*, am urcat un deal foarte mare și am ajuns la comuna *Sumberg*; de acolo scoborînd valea m'am suit drept la orașul *Albona*, situat pe un vîrf de deal, cu uă pozițiune din cele mai frumoase, fiind în apropiere și de mare.

Aici am căutat să mă întîlnesc cu d. *Anton Scam-*

picchio — fost conșcolar cu d-niș *Papiu Ilarian* și *Hodoș* la Padova în Italia — și cu d. *Iuliu Depangher Manzini*, ambi advocați. Cătră aceștia aveam scrisori de recomandățiune de la Anton Covaci. Spuindu-le și lor scopul călătoriei mele în acele locuri, s'au bucurat foarte mult, vedându-mă că am venit să cercetez pe Români din Istria; în același timp ei și-au exprimat mirarea, cum de la 1857, de când repositul Ion Maiorescu a fost pe acolo, și cu care făcuse cunoștința, nu mai venise nimeni să se informeze despre starea acestor Români, numiți pe teritoriul Albanei și Rimleni, care din zi în zi vedând cu ochii se slavisează.

Scampicchio adăose: «Iată comuna *Schitazza*, nu departe de aici, care era uă comună românescă, acum e mai totă slavisată! iată *Corte Alba* (Curtea Albă) ce era din vechime uă cetate, precum și un loc ce se numește și până astăzi *Vlahi*, ambele în apropiere de Albona, erau odinioară locuite de Români, după cum ne spun bătrânii, astăzi însă, nici uă urmă nu se mai găsește despre acésta.»

Mi-a mai arătat apoi și uă localitate care se află pe uă proprietate a sa, între orașul *Fianona* și *Albona*, numită *Ladinu*, locuită odinioară de Români, astăzi însă nu mai întâlnești pe acolo de cât ruine de locuinți omenești.

Despre anticitatea cuvântului *Vlah*, Scampicchio mi-a arătat un capitol dintr'un manuscript vechiū din se-

solul XIV-lea în limba latină, ce se află în posesiunea sa, și unde se citește cuvântul *Vlahi*!).

Luându'mi cu mine toate notițele ce adunasem, d. Depangher Manzini mi-a recomandat un locuitor din cotuna Schitazza, pe care'l cunoștea și care venise din întâmplare la *Albona*, spre a mă duce cu el în Schitazza.

Acel locuitor român slavizat anume, Anton Dobrici, fost soldat în marina Austriacă, care călătorise în America, Brazilia, India, China, etc. mi-a fost de mare ajutor, căci era om deștept și știa limba italiană în care ne înțelegem.

În ziua de 27 Noembrie pe la orele 11 din zi am pornit cu el pe jos, și după o călătorie de 4 ore și jumătate am ajuns în cotuna *Schitazza* comuna *Cerovizza*.

1) Iată cuprinsul aceluși capitol pe care l'am copiat întocmai după original cu ortografia sa. Capitulum I primi libri *Statutorum Albone* :

In nomine Patris et filii et spiritus sancti amen. Ad honorem omnipotentis Dei et gloriose Virginis Marie matris eius ac beatorum martirum sanctorum Sergii et Bachi Justi atque Theodori patronorum terre Albone Haec sunt statuta comunis diete terre Albone facta et ordinata tempore Nobilis et sapientis viri domini Stephani condami domini Virgillii de civitate Austriae honorabilis vicarii prephate terre Albona, cuius coadiutores fuerunt in componendo et ordinando predicta statuta serbastianus condami *Vlahi* iudex supradicte terre ser bracogna condami iedrevac socius eius ser drusac condami quirini ser justus condami malci de Sith, ser arnust lastigna dominici dicti bastiani et alii de consilio dicti terre de mandato reverendissimi in Christo patris et domini Bertrandi Dei gratia sancte sedis Aquilignensis Dignissimi Patriarche. Sub annis Domini nostre Iesu Christi MCCCXLI indictione VIII die XVII Augusti.

În Albona și în împrejurimile ei am avut prilejul de a vedea cum locuitorii români istrieni au obiceiul de a purta apa pe umere, în niște ciubărașe ce le numesc *brenta*, pe când slavii o poartă pe cap, precum și modul cum mâna boii, nu cu biciul ci cu *pungula*, care nu e alt-ceva de cât un harag în vârful cărui se află un bold de fer, cu acel harag nu bate boii ci îi împunge ca să meargă. Mănatul boilor cu *pungula* se obicinua și la vechii romani.

Și la noi încă au fost obiceiul a se mâna boii în timpurile vechi, nu numai cu biciul ci și se împungă cu *strămurarea*, care nu era alta de cât *pungula*.

Iată ce ne spune cronicarul Ión Neculcea în scrierea sa *O samă de cuvinte* : 1)

«Stefan Vodă cel bun și cu fiul său Bogdan vodă. »de multe ori au avut rezboue cu Leși, și multe ro- «bii au făcut în țera Leșască, cât au pus pe Leși „în plug de au și arat cu dâșii de au semănat «ghindă, de au făcut dumbrăvi, pentru pomenire ca «se nu se mai acolisescă de Moldova, Dumbrava ro- «șie la Botoșani și Dumbrava roșie la Cotnar și «Dumbrava roșie mai jos de Roman, și Leși încă «nu tăgăduesc că scrie și în cronica lor. Numai mă «mir de Miron Costin cum au acoperit acest „lucru de nu l'au scris ; și așa vorbesc ómenii că, «când au fost arând cu dâșii, cu Leși, ia au fost in-

1) Vezi Kogălnic'nu. Let pi-itul țerii Moldoviî. tom. II. pag. 200. Iași 1845.

«pungând cu *strămurările* ca pe boi să tragă ; iar ei
 «se ruga să nu'î împungă, ci să'î bată cu biciuş-
 «cele ; iar când îi bătea cu biciuşcele ei se ruga
 «să'î împungă.

Pornind din Albona drumul e bun uă bucată de
 loc ; apoi când începî a sui muntele *Berdo*, calea se
 face rea cu totul ; nu sunt de cât cărări cu pietre
 şi bolovanî, care te face să întâmpini cea mai mare
 greutate la mers, căci nu şti unde să pui piciorul
 spre a paşi înainte. Eū pe lângă că trebuiam să fiū
 cu cea mai mare băgare de sémă, ca nu cum-va
 să-mi frâng vr'un picior, aveam a mă lupta şi cu
 vântul (*bora*) care sufla cu putere în acea ăi, şi care
 e obicinuit p'acolo, mai ales în lunele de iarnă.

Pria acele locuri cu mare greū poţi urca muntele
 chiar cu catări seū măgari.

Suind muntele se desveleşte înaintea ochilor uă
 privelişte din cele mai frumoşe, în stînga pe ţermul
Quarnerului se vede în depărtare insula şi oraşul
Cherso, şi uă vale numită *Oschîta*, de la care apoi
 se desfăşură *Vale curatta* (Valea Curată). În capătul
 acestei văi pe malul mării se află *Ponte Negra* (Pun-
 tea Negră), unde e aşedat şi un far.

Schitazza se află pe virful muntelui *Berdo*; nu de-
 parte d'acolo se află muntele *Urlicî*, numit aşa după
 cum spun bătrânii, din causă că acolo erau mulţi
 lupi în vremile vechi şi urlău de se auđeau pêne
 în sat.

În *Schitazza* am papsit la ospătăria lui Ion Dobrici, acolo am și mas. Satul are uă pozițiune frumósă, e aședat pe un tapșan pe virful muntelui. În total sunt 21 case.

Intrënd în vorbă cu stăpânul ospătăriei despre Româniî din sat, el mi-a spus, că odinióră toți locuitorii erau Români și nu se vorbea de cât *vlașchi* (românesce) după cum spun bătrênii. Astăđi nu se mai află de cât dênsul, care mai scie ceva, dër și el acuma a uitat ne avënd cu cine grăi, și încă doui bătrênii cari sciũ cuvênta (vorbi cum s'a esprimat dênsul) românesce : Ion Maria Fonovici de opt-đeci ani, și fratele acestui Mateiũ Fonovici de 78 ani.

Întêlnindu-mă cu acei bătrênii, am început a-i cerceta și a-i întreba sê-mi spună de cine era locuit satul și ce limbă se vorbea.

Bătrênii mi-aũ spus, ca și Ion Dobrici, că părinții lor le spuneau că tot satul era românesc și nu se vorbea decât *vlașchi*, dar apoi venind *Hroații* (Croații) în satul lor, unul câte unul, aũ început pe încetul a introduce limba lor, și înmulțindu-se la număr apoi, căci, veneau necontentit, și Români nu mai veneau, s'aũ slavizat cu toții ; acêsta mai ales că nu aveau preoți români, nici italieni, ci numai slavi, care prin influența ce aũ asupra locuitorilor aũ isbutit de a slavisa mai tot satul.

Cu acești bătrâni mă înțelegeam ușor, căci ei vorbeau și italienește.

Maî întrebându-î despre obiceiuri și cele ce se mai petrec pe la dênșii prin sat, m'am dus de la ei căci înoptase, dicându-le :

— *Bură noapte, Domnul cu voi !*

— *Domnul cu tire*, îmi responderă ei.

Inturnându-mă la ospătărie am cinat și m'am culcat, căci eram ostenit foarte. Drept așternut aveam uă saltea umplută cu pănuși de popușoi, uă pernă de pae și uă cergă de acoperit. In vatră ardea puțin foc, făcut cu lemn de *iuniper*, căci era cam rece în acea séră, și uă lampă de metal cu fitil cu oleu, de uă formă antică romană, ca uă paită, lumina casa.

A doua zi de dimineță m'am dus la preotul din sat ca să-î fac cunoscinta și să mai vorbesc cu el despre starea locuitorilor din sat ; și găsindu-l acasă, l'am salutat in limba germană, și el îndată mi-a răspuns tot în limba germană, și a început a mă întreba de unde viū și ce întemplantare m'a adus prin acele locuri atât de izolate.

Eū maî vorbind câte ceva cu el despre greutatele ce am întemplantat până ce am ajuns acolo, i-am spus apoi că viū din România se ved și eū pe frații noștri din acel sat ; el atunci s'a schimbat cu totul, și de unde vorbea cu mine limba germană, n'a mai vrut să vorbească, spunându-mi că in sat

nu voesce a grăi de cât limba croată ; m'am adresat apoi la el și în italianesce, creșând că pôte va vorbi acea limbă, dér a fost totul în zadar ; ne mai voinđ a grăi nici nemșesce nici italianesce cu nici un preț, am fost silit să mă retrag, eă ne sciind limba croată.

În 1857, când răposatul Ion Maiorescu a fost pe acolo, se mai vorbea românește în casa lui: *Giovanu Muria Tomalin, Maria Crozzu, Anton Zamu, Giovanu Maria Urcu și Carbuntini*, 1).

Astăzi nici unul din aceștia nu mai sunt în viață. Acum cinci ani se mai afla femeia lui *Simion Dobrici* care vorbea românește, dér și acesta astăzi nu mai trăește.

Iată dér și un alt sat în care nu erau de cât români, și unde nu se vorbea de cât limba românească, astăzi mai tot slavizat.

Remaseră numai acei doi bătrâni și cu Ion Dobrici trei.

Acastă uitare cu desăvârșire a fraților noștri, e neertată, ea strigă la cer ! câți-va ani va mai trece și în acest sat nu se va mai auzi limba fraților noștri pe care sôrta i-a aruncat sub uă dominațiune streină !

Famițiile românilor care se află astăzi în Schitzza, slavisate însă, sunt :

Dobrici Grigore Naniu, Anton Dobrici, Fonovică An-

1) Veđi «Itinerar în 'stria» pag. 69 Iași 1874.

ton Piscolo, Fonovici Matei Tomalin, frații Matei și Anton Carbuntini, Ion Zancu, Dobrici Zancu Biagio, Ion Crozzu, Ion Urecu.

După aceia am pornit tot pe jos la Albona spre a mă duce la Fiume și apoi la românii din munții Cici, numiți de nemți *Tschitscherboden*, de poporul român *Ciceria* și de geografil istrieni *Vena*.

N'am apucat aceeași cale pe unde venisem, ci scoborând muntele m'am întors tot pe malul mării. După uă oră de călătorie, am poposit puțin la uă casă a d-lui Depangher pe malul mării, în uă localitate numită *Ravine*, și după ce am ospătat acolo, am mers înainte spre Albona, întâmpinând aceleași greutateți la întors ca și la dus.

În Albona mai punând în ordine notițele mele, m'am pregătit de drum mai departe, la românii din munții Cici.

Mai cercetând pe d. Scampiccio, decât în orașele *Fianona*, *Volosca*, *Castua* (zis de români Căstău) ași putea să mai întâlnesc români, el m'a incredințat, că toți locuitorii de prin acele locuri au fost români, der astăzi n'a mai rămas nici uă urmă, toți s'au slavizat. Aușind aceste mi s'a umplut sufletul de întristare, și m'am hotărit a nu mai trece pe acolo, ci a mă duce la portul *Rabaz*, și de acolo cu vaporul drept la Fiume, apoi în munții Cici.

Așa în 2 Decembrie, sculându-mă de dimineața tare, am luat un om cu mine să'mi ducă bagajele până

la portul Rabaz, departe de orașul Albona ca la trei pătrare de oră pe jos.

În aceeași zi începuse de cu noapte a bate un vânt puternic (bora) și scoborându-mă spre port se întărea din ce în ce mai tare, în cât trebuia uă advărată luptă spre a putea înainta, căci bătea în față.

De o detă venind din munți un vânt și mai puternic m'a trântit la pământ atit pe mine cât și pe omul care 'mi ducea bagajele, și puțin a trebuit să nu ne asvârle într'ua prăpastie din acele ce în asemenea locuri nu lipsesc la fie-care pas. (1) În fine cu mare greu am ajuns la port.

Din cauza uraganului ce era de vre uă două zile pe mare, vaporul *Hebé* ce vinea din Triest și care trebuia să sosescă la 7 ore dimineața n'a sosit de cât la 12 ore.

Cu totă furtuna înspăimântătoare ce era, am trebuisă mă sui pe vapor, și pe la 7 ore séra am ajuns în Fiume, ceia-ce decă n'ar fi fost furtună, am fi putut ajunge în trei ore. Cu mare anevoie m'am pu-

(1) Pe cóstele mării Adriatice sunt vinturi înfricoșate (bora) care încep tómma din *Buccari* și *Zengg* (Segna) porturi în Croația. Sunt zile unde oamenii nu pot trece pe malul mării de cât ținându-se unul de altul spre a nu fi trântiți în mare. Carul cu boi îl răstórnă; în anul 1878, aproape de Fiume a resturnat vagonéle de la drumul de fer. Aceste vinturi merg până dincolo de Triest. În Triest încă sunt vinturi înfricoșate, sunt strade pe unde trecătorii sunt trântiți la pământ, așa pe strada *Via mulino a vento*, sunt întinse fringhiile de care se țin oamenii spre a putea merge:

tut scoborî din vapor, căci suferisem foarte de bóla de mare tot timpul.

În Fiume am stat uă ȓi, apoi în 4 Decembrie pe la 5 ore și jumătate, m'am suit în drumul de fer și după uă oră am ajuns în comuna slavizată *Sapiane* unde m'am și oprit. De acolo am mers apoi pe jos un pătrar de oră, și m'am suit la comuna *Pasec*, în care nu am aflat de cât slavî și unde am și poposit puțin la ospătăria lui Ivan Prebelici și apoi am pornit înainte cu trăsura lui Toni Jurisovici.

După două ore și jumătate trecând prin comuna românescă *Mune*, acum însă slavizată cu desevêșire, am ajuns în cotuna *Jeiane* ce se ține de acéstă comună.

Acolo m'am dus în gazdă la locuitorul *Anton Stambulici*, jupan, (dregător satului) unde erau adunați mai mulți ómenî.

Le-am ȓis :

Bură ȓi omirî burî.

Ei atunci se uitară lung la mine și se mirară că le vorbesc limba lor.

Unii din ei îmi responderă :

Bura ȓi.

Alții tăcură.

Apoi i-am întrebat :

— *Cire sti cuvînta vlašchi aoațe ?*

Ei îmi responderă : *Aoațe toți cuvînta vlašchi.*

Apoi ei mă întrebară :

Dende escî ?

Eu le respunsei : *Din un paes di larg, din Romania.*

Atunci jupan Stambulici, mi-a arătat un locuitor,

Josif Marmelici, ce fusese în România, în orașele București, Galați, Brăila și altele.

Acesta fiind un om deștept mi-a fost de mare ajutor căci vorbea românește ca de la noi, și 'mi dădu toate relațiunile de care aveam nevoie. Și acolo am cercetat pe Români, și am adunat multe obiceiuri ce au la diferite împrejurări ale vieții lor.

Înainte de a porni de la ei, am adunat tot satul și am făcut mare petrecere, cântându-le din violină multe cântece de la noi, care le-au plăcut foarte.

Am adus apoi și pe lăutarul satului, pe *Pelosa Martin* cu *folele* (cimpoi), și pe *Martin Marmelici* cu *surilele* (fluer gemanat), și au ținut și ei multe cântări obișnuite la cînșii.

Apoi cumpărând *surilele* de la Martin Marmelici, m'am suit în trăsură, și mi-am luat rămas bun de la sătenii care mă înconjura, ținându-le :

Domnul cu voi.

Ei mă întreabă :

Când ve'ți mai viri pe la noi?

Voi viri, voi viri, le răspunși eu, ei se bucurară foarte și strigară cu toții : *Bire, bire!* apoi pornind dintre ei, imi ținseră :

Coale bură, Domnul cu tire! Și așa m'am despărțit de aceștii buni locuitori care nu sciau ce se mai făcă de bucurie că a venit un frate de a lor din România liberă se mai întrebe de ei și de traiul lor.

Cotuna Jeiane are uă pozițiune foarte pitorescă, numără 86 case, cu uă biserică frumoasă, clădită de locuitorii în anul 1889.

Călătoria prin orașe

Pe lângă cercetările ce am făcut asupra fraților

noștri pe la vetrele lor în sate, n'am încetat un singur moment a întreba de ei și prin orașe, pentru a da de urmele celor rezlețiți pe acolo.

În *Pola*, portul cel mai mare de rebel al Austriei, am aflat mulți Români, unii ocupându-se cu negoțul, alții lucrând la arsenalul marinei militare, alții muncind cu ziua la port.

Acolo am făcut cunoștință cu domnul Matteo Beriot, rudenie cu renumitul violonist, Charles de Beriot, el mi-a fost de mare folos căci mi-a dat cele mai multe deslușiri despre Români care locuiesc acolo.

În *Rovigno*, oraș italianesc, făcând cunoștința cu d-nul *Rismondo*, Podesta (Primar) al orașului, *Basilisco*, consul al Italiei, *Gregorio Sponza*, doctor în medicină, și cu doctor *Marcu Constantini* avocat, am vorbit mult cu ei, despre starea acestei colonii române, precum și a Italienilor din Istria, care par amenințați de același pericol al slavisirii.

În *Parenzo*, asemenea am făcut cunoștință cu podesta al orașului, *Giovani Canciani* și cu președintele museului de anticități *Andrea Amoroso*, care mi-a dat multe lămuriri despre colonia română din *Vlașia*, punându-mi la dispozițiune biblioteca din *Giunta Provinciale*, din care am copiat multe lucrări interesante relative la Români istrienii. Apoi acolo am mai făcut cunoștință cu contele *Guido Becich* (Becici), *Francesco Constantini*, deputat în dietă istrieană, *Michaele Gazina*, *Giuseppe Bradamante*, *Marco Tomara*, doctor în drept, redactor al gazetei *L'Istria*, și cu *Antonio Beltramini*, secretar comunal, care în

1852 a fost prin București unde a stat aproape un an. Acesta mi-a fost de mare interes, căci avusese ocaziune de copil a merge pe la satele din Vlașia, situate în parte pe la pârâiele muntelui Maggiore, și la acele de prin prejurul lacului *Cepici*, precum și la acele de pe uă parte și de alta a riului *Arsa*. D-sea m'a încredințat că în satele *Cătun*, *Cozliaco*, *Cărbune*. ce vine în apropiere de lunca numită *Răchita*, *Cepici Bolesco*, *Chersano*, *Lițul*, *Porgana*, *Barbana*, *Cărnizza*, se vorbea românesce de mult, acuma însă toate aceste comune sunt slavitate.

În *Pirano*, locul natal al celebrului violonist *Giuseppe Tartini*1), am făcut cunoștința cu doctorul în drept *Domenico Fragiaco*, avocat și podesta a orașului, cu consilierul comunal *Lorenzo Zerotti*, cu contele *Stefan Rotta*, cu căpitanul în retragere *Giovano Trevezini*, cu d. *Giuseppe Buba*, avocat, și cu *Domenico Vatta*, rudenie după femei cu celebrul *Tartini*. Acesta mi-a spus că sunt uă mulțime de familii în împrejurimea orașului ca : *Buzadan*, *Floredan* și altele care de sigur au fost odinioară românesce.

Toți acești cetățeni mi s'au părut din discuțiunea ce am avut cu ei, că sunt bine voitori pentru sorta Românilor din acele părți.

În *Capodistria*, am făcut cunoștință cu podesta *Giorgio Cobol* și cu doctorul în drept *Pietro Mando-*

1) Născut în 12 Aprilie 1692, mort în 16 Februarie 1770.

nizza, avocat, om avut și cu mare influență în părțile acele, aceștia sunt asemenea animați de bune sentimente pentru Românii.

În satele locuite de Românii de acolo, singurul mijloc pentru menținerea încă a naționalității române, nu este altul de cât înființare de școli românesce. Despre necesitatea ce au locuitorii români de a avea în satele lor școli românesce, și despre discuțiunile urmate în dietă asupra acestei chestiuni vom vorbi mai la vale.

Afară de locurile citate mai sus pe unde am fost, Ion Maiorescu spune în scrierea sa Itinerar în Istria pag. 74, despre care am vorbit, că: cu 70 sêu 80 ani înainte se mai vorbea *vlașchi* (românește) și în insula *Veglia* (Velia) mai ales în comuna *Poglizza* (Polizza) înainte de călătoria sa ce o făcuse pe acolo în 1857.

Dar precum atât el, cât și alte persoane de la care m'am putut încredința, spun că, în timpul de față nu se mai află nimeni acolo care se scie această limbă, de aceea nu m'am mai dus pe acolo.

Cu ocazia aflării mele în Fiume, făcând cunoștință cu d. M. Polonio Balbi librar, care cunoștea insula *Veglia*, unde locuise mai mult timp, întrebându-l decă s'ar mai fi aflând români pe acolo, el m'a asigurat, că erea și se vorbea *vlașchi* (românește) în mai multe locuri, mai cu sémă în orașelul *Poglizza*, și că chiar

bunul său ştia această limbă, arătându-mi şi uă carte veche fără dată, în care se află două rugăciuni în limba româno-istrieană, de pe care se încheia dânsul şi care se şi citeau în biserică.

Din această carte reproducem aci acele două rugăciuni : Tatăl nostru şi rugăciunea către Maica Domnului, precum şi mai multe notiţe, mai la vale la anexa No. VI.

PARTEA II

Impresiuni generale

Nimeni şi nici una din scrierile relative la acest popor, nu spune ceva pozitiv despre venirea sea în acele locuri, aşa de rezleţite de ţerile în care se află popórele ce vorbesc uă limbă mai apropiată cu a lui. Tot de asemenea nu se cunoşte epoca, locul precum şi mijlocul prin care acest popor s'a strecurat în acele părţi.

Numele ce românii istrieni îşi dau între dânsii e acel de *Vlahi*; locuitorii croaţi şi italieni de pe teritoriul Albonei, numesc pe acei *Vlahi*, *Rimleni* ; în timpurile mai de mult aceşti *vlahi* se numeau şi *Morlachi*, după cum se numesc astăzi rămăşiţele de români ce se găsesc în Croaţia, adică *Mauro-Vlahi*, de unde póte s'a format cuvântul *Morlachi*, Români de la mare, (*morje-vlahi morlachi*). Slavi şi nemţii îi nu-

mesc *Cici*, *Ciribiri*, italienii îi mai numesc și *Rumeri*.

Unii le mai ȳic zic și *Cicirieni*, *Ciciliană* și *Ciceroni*, dăr eu insumă nu am auzit la fața locului de cât denumirile de *Cici*, *Ciribiră*, *Rimlenă* și *Rumeri*.

Numele de *Cici*, se crede că li s'a dat din cauza desei pronunțării în cuvintele lor, a consónei *ce*.

Din cele ce am putut vede în genere la toți locuitorii români istrieni, cu părere de rău trebuie să constat ca starea lor atât materială cât și morală este foarte decădută. Ei trăesc într'un fel de izolare continuă de cele-l'alte némuri ce-î înconjoră, ca niște familii rătăcite fără sprijin din partea nimăruî, asupriți mai ales de slovaci ce aũ năvălit în peninsula istrieană, cari caut cu orî ce preț ai face să dispară cu totul, printr'o slavizare continuă.

Ei nu aũ biserică proprie a lor în care preoții să le ȳică în limba lor rugăciuni ; cu toții aparțin ritului catolic, (1) și aũ fost nevoiți să primescă preoți catolici croați de la care nu aũ nici un sprijin, nici un cuvînt de încurajare seũ susținere a neamului lor.

Un singur preot de origină română de loc din comuna Birdo, anume Miceti, mai esistă în Istria.

Der și acésta sub influența puternică a Croaților a uitat și originea și credințele fraților seî, trecend

(1) În tótă Istria predomină religia catolică, într'ua singură comună numai, *Peroi*, locuită de Montenegreui și Sêrbî, e religie ortodocsă creștină.

întrîn durile slavilor, și făcând astă-đi propagandă pentru acești din urmă.

El se afla acum în comuna *Rozzo* lângă *Pinguente*. Limba română se vorbește numai de locuitorii de origine română și în sate în sînul familiei lor.

Față cu streinii însă românii istrieni se sfiesc a vorbi această limbă, și chiar decă le vorbești românește stau la indoială să'ți răspundă ore tot așa, ori slavonește. Acesta o fac pentru că cred că nu pot fi înțeleși de ei, fiind un popor mic la număr în raport cu alte popóre de acolo, și a cărui limbă nu o învață streinii, și fiind că se tem chiar, de a nu fi ispitiți cumva, de cine-va cu intenții rele în contră-le, căci știu că sunt prigoniți de toți cei ce nu sunt de un neam cu dînșii.

Copii până la 12 ani și până ce nu ies din satele lor, nu vorbesc și nici nu știu altă limbă de cât cea românească.

La vederea ori cărui strein necunoscut lor, ce le intră în sat seû în case, ei parcă au uă temere de a vorbi limba lor între dênșii, cu incetul însă, convingându-se că'ți place limba lor, și că ești român din țeră depărtată, vorbesc atunci bucuros dialectul româno-istriean.

Intrând în satele lor se vede mizeria mai pe la toți. Simplitatea cea mai mare predomină în tóte.

Casele lor sunt făcute de piatră, unele cu un rînd altele cu două, acoperite cu rogoz seû cu olane.

Intrarea se face prin uă tindă în genere destul de spațioasă și în fundul căreia se vede uă vatră mare de pétră ridicată de la pământ ca de două palme. Désupra vetrei este uă boltă mare prin care trece fumul în horn. Tóte aceste tinđi sunt afumate și zgurite din pricină că fumul ese mai mult în casă de cât pe horn, ast-fel că un om ne obicinuit, cu mare nevoie stă mai mult timp într'un asemenea local.

În mijlocul boltei désupra vetrei atârnă un mare lanț de fer numit de ei *catena*, de care e aninată *cadera* (căldarea), în care se ferbe apă pentru bucate și în ea se face și *polenta* (mămăliga).

Lângă vatră găsești tot-déuna *paleta*, care se mai numește și *lopărița*, ce este un vâtrar lung de tras focul.

Pe prichiciul vetrei stău aședate vasele de bucătărie și de masă, *ole*, *piate* (blide), *piatele* (farfurii), *lingure*, lingurițe și altele.

De bagdadiile tinđii stău aninate uă mulțime de lucruri de a le mănăcării precum : slănină, pastramă de óie, picioré de porc afumate, caș etc.

Drept așternut ei aū un sac umplut cu pae sēu pānuși de popușoi, tot asemenea le sunt și pernele. La unit cari sunt mai cuprinși se găsește și perne umplute cu pene.

Tóte aceste stău acoperite cu deosebite *lanțone* (țóle) sēu *scórțe*.

În tindă se învârtesc mai tot felul de animale domestice, ca oi, capre, porci, paseri, în cât la fie-care te împedeci de densesle.

Alături de tindă este uă *stanța* (cameră) mai curată, în care nu se află vatră, dér și acesta este afumată, căci ușa e mai tot déuna deschisă pentru ca să trecă și acolo căldura din tindă.

În acesta stanță se află *stative* (lăițe), vr'uă câteva *scanie* (scaune), uă *misă* (masă) mare și un *scriniu* (dulap).

Pe păreți se ved *feguri* (figuri) vechi și rău zugrăvite.

Femeile se ocup cu gospodăria casei, iar băieții și fetele pasc oile la pășune.

Bărbații se ocup cu cultura frunzei de sălvie, mai ales în comuna *Susnevizza*, cu care întreprind un mare negoț, fac și puțină agricultură, și mare parte din ei lucră cu ȕiua prin alte locuri și-și agonisc hrana vieții cu mare greutate. Cei din munții *Cici*, din comuna *Jeiane* se ocupă mai mult cu facerea cărbunilor de lemn séu mangal, pe care îl vind în Fiume.

Nici uă femei de pe acolo nu țese pînză séu altă stofă pentru gospodăria casei, ci *furlani* care sunt un feliu de țesători ambulanti.

Ion Maiorescu în cartea sa *Itinerar în Istria* despre care am vorbit, la pag. 41, ne spune ca :

«Țesătorul se chiamă *furlanu*, căruî ȕic și fru-

«lanu, de unde se crede că cei ce au început a
 «umbla mai întâiu din sat în sat deprinđend meseria
 «de țesetori și introducend asi-fel datina de a țese
 «bărbații și nu femeile, au fost *Furlanii* din *Friaul*.
 «La totă întâmplarea datina acésta e străină intro-
 «dusă prin slavi.»

Totuși femeile se ocupă mai tóte cu torsul lânei,
 și ori unde se duc, la câmp seú pe drum, nu lasă
 furca din briú. Lâna tórsă de dênsele o dau apoi
 furlanilor de o țesă după cum le cere trebuința pen-
 tru vestminte seú pânzeturi de a le casei.

Tipul și portul lor

Bărbații în genere umblă cu pèrul tuns, și barba
 precum și mustețele rase; rare-ori întâlnesci vre-unul
 care se porțe barba seú mustețele ne-rase.

Infățisarea fie-áruí román istrián are caracterul
 cel mai viu al rasei latine și în special al românilor
 din România liberă. Ochií lor sunt mai mult negri,
 ageri și mari. Pèrul și sprincenele mai tot d'auna
 de colóre négră, nasul drept, fața le e bine confor-
 mată, frumósă cu un aer inteligent. Sunt sprinteni,
 vioioși și repede pricepători.

Mulți dintre bărbați pórta câte un cercel la uă u-
 reche.

Femeile sunt hazlii și le place sè spună cuvinte
 glumețe. Oamenii drepti, ne-înșelători și care-și țin
 cuvèntul față cu ori-cine.

Bărbații poartă pe cap de obicei pălărie neagră de stofă, numită *coromac* sēu *comanac*. Flăcăii le îmbobesc cu pene de păun și cordele roșie precum și cu flori naturale.

Atât bărbații cât și femeile poartă *opincă*. Camașa le e albă fără înflorituri.

Peste cămașă bărbații poartă uă jiletcă numită *Crujat*, și un mintén pe care-l numesc *coretu*, făcut de stofă de suman, tot fără înflorituri.

Pantalonii lor sunt lungi și strâmți de suman alb.

Pentru vremi rele ei poartă uă manta numită *halea*, în forma chebei ciobanilor de la noi, iar la gât pun uă eșarpă de lână pe care o numesc *fașă*.

Femeile poartă pe cap un tulpan, numit *fațola*.

Părul fetelor e împletit în coșice.

În vremurile vechi, după cum spun bătrânii, femeile purtau fes alb pe cap.

În comuna Jeiane, femeile poartă cămașa scurtă, abia trece de genunchi, restul piciorului e acoperit cu cioreci ce-i numesc *bicivele* și legate cu călăvete numite *podvezi*. Peste cămașă au rochie numită *barhan*, de materie colorată. În spate poartă un suman de color ca și la noi, însă fără mânici, peste care se lăgă cu briu roșu.

La finele acestei scrieri alăturerez mai multe gravuri reproduse întocmai după nisce fotografii ce mi-am procurat din Triest, și care reprezintă costumele cele mai obișnuite ale românilor istrieni.

E de notat însă, că cu greu se pot face fotografiile lor, de ore ce există credința în acești locuitori, că nu e bine să se lase a li se lua chipul, căci mor îndetă seú li se întemplă mari nenorociri.

Datină

La anul nou. În ziua de anul nou mai mulți băeți merg în sat în cete pe la casele locuitorilor cu *coledva* (colinda), pocnind din bice, sunând din clopoței și dicând câtră gospodarul casei *se miravai*, (se trăesci), când tot atunci îl sémână aruncând peste el griú, precum se obicnuesce și pe la noi în ziua de anul nou. Aceste datini se păstrează mai mult în comuna Jeiane.

La nașteri. Când se naște vre un copil i se pune în gură uă bucățică de măr muiat în vin ca să fie voinic și vesel. Se implântă în pragul ușei un cuțit și se pune în légan două ace, pentru că după credința lor să se impiedice strigoii să nu se apropie să ia copilul.

Când se scóte copilul din casă spre al duce la biserică să se boteze, se umple un paner cu de ale mánării și se duce cu copilul ca viața pruncului să fie inbelșugată.

La nunți. Părintele băiatului ce e hotărit a se căsători, însoțit de un ném de aprópe, merge în ți de Duminecă, la părinții fetei de o cere în căsătorie, după ce mai întâiú se înțelese între ei.

Înainte de a intra pețitorii în casă, este obiceiul ca ei să țină cu vocea tare următoarele: *Noi verit'am întrebă vostra postena fêt ă după nostru fețior, se ve'ți o dă acum bire, se ne, mergem rentie.*

Cei din casă răspund.

Veriți în casă.

După ce pețitorii intră în casă, vine mama cu fata și cu două flori și le pune pe *comanacul* (pălăria) unul din cei doi pețitori, apoi le pune *misa* (masa) și *merindéză* (măncă) de obicei, caș, ove (ouă) și carne. Pe urmă închină pahare cu *vir roișiu* (vin roșu) și *oab* (alb).

De la pețire până la nuntă trebuie să treacă cel puțin o săptămână.

Zestrea fetei constă din lucruri de a le gospodăriei pusă toată într'ua ladă, afară de așternut. Lada cu zestrea miresei este dusă la mire cu carul cu doi boi, cu o săptămână înainte de nuntă. Pe ladă se pune un colac, o batistă și o pereche de colțuni pe care le ia *comparele* său *diverul* (nănașul) ce întovărășește pe mirésă la biserică, atunci *diverul* dăruiește miresei doi sau trei bani de argint care mai de ordinar sunt florini.

În ziua cununiei care de obicei e Duminică, mirésă rămâne neîncălțată și așteptă pe nănaș care îi aduce ca dar o pereche de colțuni înăuntru cărora pune un florin de argint. Mirésă apoi se încalță îndată cu acei colțuni după ce scote florinul și se gătește de nuntă.

Ea pune pe cap flori albe de câmp sêu artificiale; se îmbracă cu rochie albă și pune un vël alb pe cap. La eșirea din casă lăutarii o așteptă în ogradă și începe îndată a cânta următoarea arie :

Moderato

Când pornește nunta la biserică, pe mirêsă o însoțește *comparele* sêu *diverul*, iar pe mire îl duce *comare* sêu *diverița di anelo* (nunul și nuna).

Flecăii pocnesc din pistole pe tot drumul nunței spre biserică, iar lăutarii cântă din *fôle* și *supele* cântecul următor :

Moderato

Tot atunci se duce trei colaci din care unul se dă la *prevt* (preot), altul la cel ce trage clopotele și al treilea se aruncă în sus peste cap, când atunci feciorii și fetele ce merg cu nunta, se ațin care de care să-l prindă, și cine-l prinde, rămâne al lui. Acesta se face pentru ca mirele și mirésa să fie fericiți în traiul lor.

În biserică când mirii stau îngenunchați înaintea altarului, mirele ia uă parte din rochia miresei și uă pune sub genunchi; asta în credință că el va stăpâni în tot-d'auna pe femeia lui.

După citirea cununiei se dă preotului *doe galire* (două găini). Când ese nunta din biserică și pornesce la casa miresei, lăularii intonează un alt cântec numit *mantignada*¹⁾ pe care 'l dăm aici :

Moderato

Ajungând nunta la casa miresei, se pun toți la masă. În timpul mesei se face uă colectă pe la mesenii *pentru fașa și cămașa pruncului ce se va naște*, după cum spun ei. Cei mai cu dare de mână, dau câte uă monedă de argint, iar cei-lalți bani mărunți de aramă.

Sera se face *ciră* (cină), *doe ure* (óre) după ce *cade* (apune) sórele.

1) *gn* ca italienește.

Înainte de a se mântui cina, se aduce pe uă farfurie două bucăți de pâine mueată în vin și uă pânză albă. Acastă pânză o țin dinaintea feței lor mirele și mirésa, spre a nu li se vede fata, și în dosul ei mănâncă pâinea mueată în vin fără să'i vadă nimene.

Séra când mirésa merge de la casa părinților la casa mirelui întovărășită de nuntași, un om mai bătrân duce cu dēnsul un bucal cu vin, și pe drum dă de bēut la toți.

Ajungând mirésa împreună cu mirele la noua sa locuință, găsește pórta închisă. Atunci cel mai bătrân dintre nuntași bate la pórta și dice : *Noi veri-t'am la vostra casă postenă (cinstită) văzut'am sfitlost (lumina), iesmo putniți (suntem drumeti), vē rugăm lasa-tine în casă nu putem merge rentie (înainte) că'i mare nevreime (timp reu).*

Cei din casă răspund :

— *N'arem loc, arem uă muliere în pat de rejenghe (gata să nască) nu vă primi în casă.*

Acei din afară răspund :

— *Nu putem merge rentie că i oscuro (întunerec), ce aoați la voi văzut'am sfitlost, ră portam un mușat regal (dar), că veți fi contenți docle (până) fuserați vii, (veți trai).*

Îndată apoi se deschide pórta, și când intră mirele și mirésa în casă, mama unuia din ei aruncă uă batistă după gâtul miresei și a mirelui, și prinși așa

de gât li trage în casă și îi sărută, atunci *comara* dă un colac miresei pe care acésta il aruncă în cup-tor, unde se pregătise foc de mai înainte.

Obiceiul acesta însemnă că mirésa are să fie gos-podină bună.

Dupé aceia mirésa își ia florile ce le avea pe cap și se pun cu toții la masă.

La înmormântări. Când omul este în agonie și aprópe ași da sufletul, i se pune în mână uă lumina-re de cêră; iar părinții și nêmurile cele mai de a-própe li închid ochii.

Dupé aceia se gătește spre îngropare, i se taie pê-rul și se rade, se îmbracă cu straele cele mai bune, și se pune întins pe masă cu piciórele spre ușă, care dupé ei însemnă că mortul e gata de plecare.

Peste corpul întreg, afară de față, i se pune uă pânză albă.

Pe fetele mórte le îmbracă cu strae albe și pe cap li se pune uă *curună de chite* (flori) artificiale séu de câmp și *cordele roșie*, în mână asemenea li se pune un buchet de flori.

La bărbați li se pune pe cap comanacul, în picióre colțunî albi fără opinci.

În timp cât stă mortul în casă nu se face foc, nici bucate, nici nu se lucrêdă. Prietenii și vecinii aduc de mâncare în casa unde se află mortul.

Când este a se duce mortul la grópă, copiii și nê-murile il sărută pe buze séu pe obraz.

În tot timpul cât se duce mortul la cimitir, n murile lui  i femeile, merg după el pl ng nd  i bocin-du-se, spun nd cu glas tare faptele cele bune a r -posatului.

Mortul în satele din Vlasia, se îngropă adese-ori fără sicri , se  nv le te numai cu p nz  cu care a fost acoperit  i a a se pune în grop .

Nu este ertat a se îngropa mortul av nd pe el obiecte de aur, precum  nele, cercei, bra etele; numai acel care a fost însurat se îngropă câte u  dată cu inelul de logodnă, d c  n murile cer ac sta.

Când se pune mortul în grop , toți cei de fa a ia  pământ cu m n ,  i aruncă asupra lui  ic nd: *c le bur , Domnul cu tire.*

Toți cei ce a  fost fa a la  nmorm ntare,  ntorc ndu-se acasă se spală pe m ini.

Dup  îngropăciune se face masă pentru sufletul mortului, de obicei  mesenilor li se dă de merindat *ove, ca , carne  i p re.*

La ciocli  i la cei ce a  dus mortul la grop  li se dă *p re  i penezi* (parale).

 n timp de trei  ile de la îngroparea mortului, se pune în locul unde a murit mortul un taler cu două buca ele de p ne, un pahar cu apă  i u  candelă aprinsă; ac sta pentru ca să aibă mortul ce m nca, fiind c  se crede că sufletul lui r t ce te timp de trei  ile prin t te părțile, p n  ce se duce de pe lumea ac sta.

La 8 și la 40 zile, se dă de pomană pâne și bani pentru sufletul reposatului.

Un an de zile se p^ortă doliu, femeele îmbracă strae negre, iar bărbații pun la gât uă batistă ne^gră.

Dăm aici și dou^e bocete care le spun femeele când se duce mortul la gr^opă.

Cu mare greutate am putut să fac să mi se spună, căci se crede că nu-ⁱ a bine, când se repetă asemenea cuvinte, fiind că se p^ote pricinui m^ortea cul-va. Iată-le :

Mama me. ce va fi de mire,
Cire va mie da p^ăre,
Cotro voi mere ?
Vechi¹ n'am nici ur² în lume,
Cire va mire acmocc³ cavla ?
Cotro vo io cu mire ob^ărni⁴ ?
Io s^ăm finit^ă ca n'am tire,
Nigder⁵ nu te voi vede,
Sirotița⁶ io, ce va fi de mire,
Cire me-ar pute juta !

Brizna⁷ me filia,
Că așa tireră⁸ murit,
Tujna⁹ sirota io după tire,
Betă^ră¹⁰ ce voi face.

1. Mai mult, 2. unsi, 3. acum, 4. îndrepta, 5. de acum înainte, 6. s^er-
mana, 7. întristată, 8. t^en^eră, 9. uvilită, 10. bătr^enă.

Că nu te voi vechi vede
 Io săm sirota
 N'am nici ur în lume
 Neco Domnul.
 Nu va ma cire purta apă
 Ce voi acmu face.
 Cire me-ar juta !

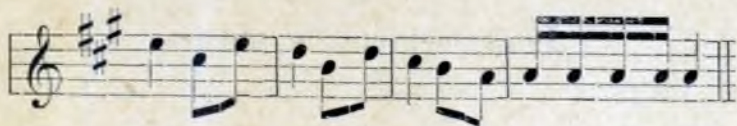
Danțurile

Danțurile românilor din Istria sunt următoarele :
Columbaro care e ca și hora noastră. Se prind de
 mână atât bărbații cât și femeele și fac un cerc în-
 chis ; pasurile sunt fără ordine, săriturile fără nici
 uă simetrie și cadență.

Nusica acestui danț e următoarea :

Vivace

Sub picioare. Se jocă cât doi, un bărbat și uă feme seū doi bărbați, seū douē femei la un loc care se țin de brău.

Și în acest joc pasurile sunt fără simetrie și fără, cadență, trupul de ordinar e țapăn și numai picioarele se mișcă bătând în pământ cu putere.

Iată și musica acestui joc :

Vivace

Uitându-te la aceste jocuri, veđi că sunt într'ua stare cu totul primitivă și barbară.

Instrumentele de muzică

Instrumentele de muzică din care se cântă la dansurile și petrecerile românilor istrieni sunt :

Fólele, care nu este de cât cimpoiul nostru pe care 'l cunoștem cu toții; fluerul cimpoiului pe unde se cântă e dublu (gemanat) și are șese bori la partea dreaptă și trei la partea stângă. Acest fluer gemanat făcut dintr'ună singură bucată se numește *mişnițele*. Țevia pe unde se suflă ca să se umfle fólele se numește *gărliciul* și la unele e făcut din os (fig. 1).

FIG. 1

Supelele, care au forma unui oboe, sunt de două feluri mari și mici, după cum se vede în figurele aci alăturate. (fig. 2).

Cele mari au o lungime de 70 centimetre, unele sunt și mai lungi chiar, ele au mai tot-deuna șase borte pe unde se cântă.

Cele mici, au o lungime de cinci-deci centimetre, pe lângă cele șase borte ce au ca și supelele mari, mai sunt încă alte două mai mici în josul acestora.

Imbucătura (embouchure) e aceeași ca și la oboe, e făcută din papură și se numește *pisca*.

La locuitorii din munții Cici, în comuna Jeiane, nu se află supelele, ele sunt înlocuite prin un alt instrument numit *surle*, care nu e altceva decât *fluorul gemanat* (*geminae tibiae*) numit așa de locuitorii noștri din Vrancea, unde se și cântă cu el.

FIG. 2

Lungimea surlei e de 33 centimetre s eu  i mai mult. pe  evia dr ept  sunt patru borte,  er pe cea st ang  numai trei. In dosul  eviei drepte se mai afla u  borta care vine in dreptul bortei a patra. Forma surlei se vede in figurile ce se ved aci (figura 3.)

Alte instrumente de muzică afară de aceste, nu am v dut la locuitorii români din Istria. 1).

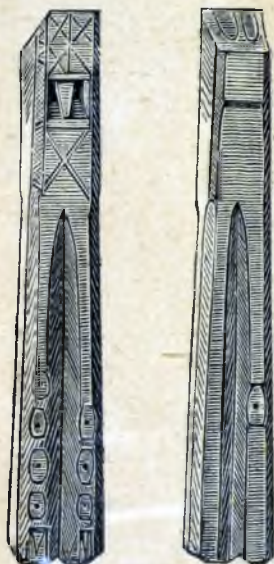

FIG 3

Numărul românilor istrieni

T te ostenelele ce me-am dat de a cuno te exact numărul acestor locuitori r p ndi i in satele rom ne ti  i in ora ele din peninsula Istriana, au rămas aprópe zadarnice. Datele culese at t de la persoanele cunoscătoare de prin acele locuri, c t  i din diferite scrieri ce am putut consulta in astă privin , se

1). T te aceste instrumente de muzică cumpărate de mine de la in a i muzican ii români din satele istriene pe unde am călătorit, le am dăruit muzeului de anticit i din București spre a se completa colec iunea mea de instrumente muzicale adunate din alte țeri locuite de români  i dăruite mai  ainte muzeului.

contrađic unele pe altele, în cât nu mai ştii pe care să le ieşi de bune şi pe care nu.

Cred că cel mai competent studiū asupra aceste, materii, e cel ce l'am găsit făcut de d. Vincentiū Nicórá, român transilvănén, actualmente profesor la gimnasiul unguresc al statului în Fiume, despre care am mai vorbit în cursul acestei scrieri. Acest studiū, d. Nicórá l'a publicat în revista «Transilvania» din Sibiu, anul XXI Nr. 1 din 15 Ian. 1890, pag. 5.

Din acel studiū reproducem următoarele :

«In timpurile mai vechi numărul sufletelor (români & istrieni) a fost calculat până la 10.000. (Dr. Kandler, appendice la istoria cronografică a Triestului de Scussa). Că odinioară a fost cu mult mai mare ca acum, acésta e sigur, căci prin al 17-lea secol existau încă uă mulţime de alte sate locuite de români, cari acum sunt slavisaţi. Numărul cel mai mic ni'l arată statistica oficiósă a popórelor din Austria, compilată în 1846, şi anume cifra de 1555. Cifra cea mai mică adică nulă, o aflăm în statistica oficiósă din 31 Dec. 1880, care nici nu'i aminteste. Dér despre acésta vom vorbi mai în jos.

«Pe la anul 1850 Miklosich *Rumunische Untersuchungen Wien* 1881 pag. 1) constatéză din isvóre oficioase un număr total de 2953 sêu 2955 ; esclude din calculul sêu pe cei de pe teritoriul Albonez, pentru că n'ar mai fi fără numai doi inşi şi aceia ar vorbi reū româneşte precum nu consideră nici

«pe cei risipiți prin toată Istria, căci ar fi deja
«slavizați.

«La anul 1859, (Combi, Porta Orientale, Trieste
«1859 p. 101) aflăm, pe lângă 160 miî de italieni și
«112 miî de slavi, 3000 de români, ca locuitorii ai
«Istriei naturale, cum ȳice Combi (mărginită de flu-
«viul Arsa, de munții Caldiera cu Montemaggiore și
«Vena, și ear de un fluviu ȳis Timavul, căci Istria
«politică de aȳi cuprinde tȳta peninsula până preste
«acei munți și se mărginesce cu Fiume, Carniola și
«Triestul). Combi decî de asemenea lasă afară din cal-
«cul pe cei de la Albona și pe cei de pe Vena, dăr
«consideră pe cei risipiți prin provincie.

«Tot din anul 1859, ne comunica Ascoli (studii
«critici. Gorizia, 1861, pag. 51) datele preotului Mi-
«ceticii din Bîrdo (Vlasia), din care rezultă un număr
«aproximativ de 2200 numai pentru Vlasia.

«La anul 1869 (Ficker, Völkerstämme der Öest-Ung.-
«Mon. Wien 1869) aflăm 3000 de români . .

«Uă cifră de mijloc aflăm în «Dizionario crono-
«grafico d'Italia (Milano, 1878 IV vol. p. 424) și a-
«nume 5000 de români..

«Rămâne se vorbim de conscripȳiunea etnografică
«din 31 Dec. 1880. Acesta, precum am zis, nici nu
«amintesce de Româniî istrienî. Lucrui era bătător la
«ochi, cu atât mai mult că în statistică acea s'au
«făcut multe nedreptăȳi tuturor naȳionalităȳilor din
«Austria, precum se fac și în Ungaria și peste tot

«locul, unde se urmăzeă sistemul de «Umgangssprache,»
 «care mai cu sémă în afaceri oficióse și cu persóne
 «cari nu cunosc limba nóstră, e cea oficiósă. În lo-
 »cul acesta însă, nu ne póte fi scopul sē discutăm
 «principiile științifice ale statisticei în general și nici
 «nu vom critica basa specială (Umgangssprache) a
 «conscripțiune? din 1880, dér atâta tot observăm, că
 «dacă românii istrieni nu vorbesc cu popórele, cu cari
 «vin în contact de cât croațeste sēu italienește, căci
 «în 1880, unii numaraū ca croați, alții ca italieni...
 «numărătorii din 1880 cel puțin sub asterisc putēu
 «nota, că limba în cutare și cutare loc e românescă
 «și locuitorii de acolo sunt români.

„Dér de nu aū făcut comisiunea însăși, s'aū aflat
 „alți ómenī, proveđuți cu erudițiune și neparțialitate,
 «cari din curat sentiment de dreptate, n'aū putut su-
 «feri erorile încurse în conspectele oficióse, și în cât
 «privește pe românii istrieni aū regulat afacerea. *Die*
 «*ethnographischen Verhältnisse des öster. Künstenlandes*
 «*nach dem richtiggestellten Ergebnisse der Volkszählung*
 «*vom 31 Dezember 1880. Mit einer ethnographischen Kar-*
 «*te în 2 Blättern, von Carl Freiherr von Czörnig, K. K.*
 «*Oberfinanzrath. Triest, 1885, și Die Rumunen în Istrien*
 «(Petermann, Geogr. Mittheilungen 1883. p. 294) de Dr.
 „C. Lehner, profesor în Pisino, sunt două lucrări cari aū
 «reclamat dreptate pentru românii istrieni. După Czörnig
 «în 1880, Vlașia a avut 2121, și după Lehner în 1884,
 «2300 de suflete, la cari se mai adaogă 531 de

«pe Vena, și așa ar fi cu toții cam 2600, fără cei
«de pe la Albona și cei risipiți în provincie.

«Ultima (1888) cifră și cea mai próspectă de 2999,
«numai pentru Vlașia o avem din gura d-lui Con-
«stantini, deputat la dieta istriană și consilier al co-
«mitetului provincial din Parenzo. (Veđi gazeta „L'Is-
«tria“ din Parenzo, 6 Octombrie 1888).»

Și cu toate aceste, din cele ce am putut vedea eū,
care am cutreerat aprópe toate orașele din Istria, pe
unde sunt respândiți români precum și toate satele
locuite de ei, sunt convins că numărul lor, este cu
mult mai mare de cât toate cifrele date de diferitele
statistice făcute asupra lor până astăzi, și de cât
acel chiar de 6000, pe care ni l'a arătat Anton Co-
vacI, în scrierea sa : *Dei Rimgliani o Vlahi d'Istria*,
inserată în gazeta «L'Istria» din Triest, No. 1 și 2
din 1846.

Acésta provine cred eū, din aceia că autoritățile
ce au alcătuit statisticele despre care vorbim, negre-
șit că, seū nu 'și-au dat deplină sēmă de adevărul
număr al românilor istrienI, seū că s'au înșelat din
arătările interesate ale preoților slavI, acești apostoli
ai slavismului, ce s'au respândit într'un număr foarte
mare în satele din peninsula istriană.

Numirea a uă mare parte din sate care odinioară erau locuite de români și în care se vorbea limba româno-istriana, afară de acele despre care am vorbit

Arbori	Chersano	Fântăna
Armani	Chiubani	Faraguni
Babani	Colmo	Geme
Bădica	Colombar	Gogli (Goli)
Bani	Corona	Golzana
Bercani	Cosari	Ghergani
Bolobani	Cosizza	Ghersina
Berhai	Crai Draga	Grivino
Bêrzan	Cremegne	Grozana
Bolesco	Crivizza	Giuba
Brâncila	Cugu	Grabrova
Bresnizza	Dobrovizza	Gradina
Breza	Dolina	Gradische
Bura	Draga	Grebli
Busa	Drazina	Groppa
Caich	Dragosich	Gropizza
Căne	Draguch	Gusterina
Castagna ¹⁾	Dubas	Hlombari
Castua (Căstău)	Dusmani	Hrib
Cărnizza	Farini	Jazzi
Cătun	Fero	Kêrbune
Cernika	Floricichi	Kermezi
Cernizza	Foja	Kozliaco

¹⁾ gn ca italiennesce.

Lizul	Punte	Strana
Lopatari	Rai	Tibule
Macini	Romania	Tërli
Malini	Rudani	Topit
Mediano	Rumini	Tupliaco
Melnizza	Runco	Tupolizza
Mendizza	Rupa	Valle
Mohori	Rușinea	Valiani
Mohorina	Scopliaco	Vardizza
Monti	Selce	Vlahi
Morari	Serbani	Vlasca
Novac	Sermani	Volosca
Perina	Sfërchi	Volpia
Pescheria	Skërbani	Zabavia
Plisco	Slatina	Zavori
Puhari	Sorich	Zidarich
Putini	Sparagna	Zubani

Dialectul româno-istriean

În cea mai mare parte limba ce o vorbesc românii istrieni, se vede a fi de origine latină și se aseamănă limbei noastre, cu aplicare spre dialectul *Moșilor* din Transilvania 1) care dialect nu-mi era tocmai necunoscut, de ôre ce în timpul călătoriei mele în Abrud și în țera *Moșilor* și mai ales în comuna Roșia, unde făcusem cunoștință cu părintele Meste-

1) Veđi Rotacismul la Moși și Istrieni de Teofil Frâncu și Gheorghe Candrea București 1886.

canu avusesem prilejul de a cerceta mai de aproape acest dialect.

În dialectul romano-istriian se mai găsesc multe cuvinte ce sunt în limba macedono-română așa: *ac-móce* (acum), *iuve*, unde, *mușat* frumos și altele.

Uă sumă de cuvinte streine ce se află între vorbele românești ale lor, par a fi introduse mai încóce și pentru aceste cuvinte, decât caut să-și reamintescă cum se dicea din bătrâni, ei găsesc cuvântul potrivit de origine românească.

Ast-fel pe unele locuri se dice *brec* (slav) în loc de *câre* (câne); *vezda* (slav) în loc de *stc*, *medved* (slav) în loc de *urs*, *iezer* (slav) în loc de lac, *iarăm* în loc de *jug*, *iezig* în loc de *frasil* (frasin) *iecimic* în loc de *orz*, *mielovăt* în loc de *stejar* etc.

Caracteristica dialectului istriian constă mai ales în aceia, de a schimba consóna *n* în *r*, când se află între două vocale, ca de pildă *bire* în loc de bine, *mire* în loc de mine, *mără* în loc de mână, *păre* în loc de pâne, *bur*, *bun*, *vir*, *vin*, *lără* lână etc.

Acéstă schimbare de altmintrele se observă în multe cuvinte și în limba română de la noi, ca în *pără*, *păr* în loc de până, *marunt* în loc de manunt. *nimire* în loc de nimene, *amerintare* în loc de amenințare, *rărunchi* în loc de rănunchi și altele.

Nu cred de nevoie a reveni asupra gramaticii dialectului româno-istriian, căci a fost descris în destul

de Ión Maiorescu în cartea sa itinerar în Istria pag. 31 și următoare.

Înainte de alte specimene ale dialectului româno-istriean pe care le voi arăta la anexa V, reproduc aici două rugăciuni: Tatăl nostru și rugăciunea către sfânta Maria, pe care le-am cules din gura poporului:

TATĂL NOSTRU

„Ciacia¹⁾ nostru carele ești în cer,
 Neca se sfete numele teū,
 Fie volia ta cum e în cer,
 Așa și pre pământ.
 Părea nostra de saca zi
 Da ne astăzi
 Și las nostre pecata
 Ca și noi lesam a nostora dujnicī,
 Și nu ne duce în napastă
 Și ne zbaveșt di rev. Așa să fi.“

RUGĂCIUNEA SFINTEI MARII

„Sora Maria, pliră de milosti, Domnul cu tire. Blagoslovit est tu întru mulierli și blagoslovitu-1 ploda de la utroba²⁾ ta Isus.

1) Se dice și *tatia* și *tata* în unele locuri din Valdars.

2) Pântece.

Sora Maria, Maia Domnu, roga Domnu za noi acmóce și în vreme de mortea nostru. Așa se fi.“

Iată și alte mostre de fraze ale românilor istrieni pe care de asemenea le-am auzit însumi în vorbirile lor curente: Mari demarătă viri va fețioru cu plugul cu patru boi. Césta féta e mușata, are peri și ochi negri. Pevtu nostru nu cuvintă în baserică vlašchi. Baserica nostra e mușată. Fețioru mes'a la ur cătun prope di Birdo. Io sãm mai betâr di tire, Io sãm mai tirer de tire. Za ce ai dat părea a lui, pututa-i da mie. Io voi veri după tire acmóce. Ai cusut te cameșe. Camisola are do mărecl. Sorerle lu nostru Podesta, escu mórte. Ratați-mi calea cătră vostra casa. Cărele latră. Césta lume facut e cu scalele, urii merg în jos urii în sus. Bate flieru pără-i coad Astă zi mie, märe tire. Carle cere află. Carle crede în Domnu, Domnu-i juta. Carle e bur terăr e bur și bătăr. Ce ai făcut eri după ciră. Vintu rescoperit'a casa. Dați firu și ovesu la cali. Căt vinzi césta vacă. Dă-mi ceva de merindat.

Mă opresc cu ast-fel de citări ne avënd intenția și nici putința de a reproduce întreg dialectul, țin însă a arăta tot aicea că unele descrieri făcute de străini, precum sunt italienii și nemții ce s'au interesat de acești frați ai noștri înstrăinați, sunt de parte de a fi oglinda esactă a limbei ce ei vorbesc, de óre ce nici în limba italiană și nici în cea germană nu se află în alfabetele lor vocalele *ă* și *î*, și de

asemene se dă uă alt-fel de pronunțare consónelor *c, j, z*.

Ast-fel de pildă găsec într'un articol din gazeta *L'Istria*¹⁾ din Triest, scris de d. Anton Covaci, ce-l voi reproduce la anexa IV, următóarele două narrațiuni ca mostre de limba romano-istriana :

1) «Doi omiri (u) amnata en ra (la) se calle, ur «(un) de jegli afflata o secura, e cgliama : Oh vedi, «ça am jo aflat. Nam aflat moresti sice cella ato ; «ma aremo aflat. Salec pocle verita cegli cargli se- «cura a pglierdut, e vesuta secura en mera lu celu «car le vo aflat, poçnita maltrateit sa tata. O morz «esmo cgliamata jegli tunce. Compagnu a lui. Nu «smo, moresti sice, ma jessam. Saz ca, tu secura «aflat cgliamatai jon vo e, no noi amo vo aflat.»

Două ómení mergeau în calea lor. Unul din ei aflat-a o secure, și strigă : Oh vezi ce am aflat eu ; n'am aflat eu, trebui se dici, dice cel-lalt, ci, noi am aflat. Puțin după aceea, venit-a cel care a perdut secura, și vedut-a secura în mâna celui care a aflat-o, și a început a-l maltrata ca pe un tâlhar. O morți suntem strigat-a el atunci. Companionul lui disse : Nu «suntem» trebui se dici, ci, «sunt». Pentru că tu când ai aflat secura, disa-i : eu am aflat o, ci nu, noi am aflat-o.

2) «Iarna fosta cruta race. Fruniga care avut ne-

1) An. 1846 No. 1—2.

«berito en vera çuda hrană, stata smirom en ră să
 «casa. Cercecu se bodit su pemint patita de home e
 «de race. Rogata donche fruniga ne caegl duje salec
 «munca sa xivi. E fruniga sice, juva ai tu fost en
 «jirima (inima) de vera. Saç che nai tu tunce a te
 «xivglenge prepravit. En vera sissa cercecu canta-
 «tam mi divertitam cargli trecut. E furnica ersuch:
 «Sai tu en vera cantat, acmóce chei jarna e tu
 «xoca.»

Jarna fost-a fórt rece. Furnica care avea adunată
 multă hrană de cu vara, stătea liniștită în casa sa.
 Grierul virit sub pământ a suferit de fôme și de frig.
 Rugat-a deci pe furnica ca să-i dea puțin ce mânca
 ca să trăiească. Furnica ñice: unde ai fost în mij-
 locul verei. Pentru ce tu atunci nu ai pregătit al
 teú traí. În vară zis-a grierul cantat-am și desfata-
 am pe cei care treceau. Și furnica rizînd: deca tu
 ai cantat vara, acuma că-i iarnă, tu jôcă.

După controlul ce însumi am făcut asupra acestor
 două specimene, am vedut că pronunțarea dréptă a
 românilor istrieni, e alt-fel — lucru ce și d. Covaci
 mi-a mărturisit — mi-a spus însă că nu putea să
 scrie alt-fel sunetele ce le aușea în dielectul româno-
 istrian, din cauza că nu cunoștea literile corespun-
 zătóre.

Deci mostrele de mai sus trebuesc transcrise
 ast-fel:

— Doui omiri âmната în ra se cale, ur de ieli a.

flat'a o secură, e ciamă : Oh veđi ce am io aflat. N'am aflat moresti đice, đice cela ato ; ma aremu aflat. Zalec pocle verit'a celi carli segura a pierdut, vezut'a segura în măra lu celu carle vo aflat. pocnita maltrate'il za tata. Oh morđi esmo ciamata eli tunce. Compagna a lui. Nu smo moresti đice, ma iessam. Zađ ca'ı tu segura aflat ciamat'aı : Jo'n vo e, no noi amo vo aflat.

— Iarna fost'a cruda race. Fruniga cara avut neberito in vėră ciuda hrană, stat'a smirom în ră să casa. Cercecu sebođit su pamėnt, patita di home e di race. Rogat'a donche fruniga neca ieli duie zalec munca za jivi. E fruniga đice : Juva aı tu fost in irimă di veră. Zaci che n'ai tu tunce a te jivlene prepravit, în veră đis'a cercecu, cantat'am mi divertit'am carli trecut. E furniga erzuci : S'ai tu in vėra cantat, acmoce că'ı iarna, e tu jócă.

Lupta de conservare

Sentimentul de conservare națională nu le lipsește de loc acestor români resleđiți prin Istria. Ei vėd pericolul în care se află de a fi cu totul slavizați de slovaci, ce aũ năpădit în peninsula istriana; români aũ căutat în diferite timpuri mijlóce prin care se se póta opune curentului slavizator.

Ast-fel în anul 1887, un număr însemnat, vėđėnd pericolul ce-l amenința, avură recurs la Dieta provincială din Parenzo (capitala Istriei), printr'un apel

scris în limba italiană prin care ceréu sê li se deschidă școli, în care sê se pôta instrui și ei în limba maternă, ca și alte popóre din imperiul Austriei.

Acest apel are următórea cuprindere .

Căt-re prea înaltă Dietă a Istriei

«O gravă și seculară uitare așteptă în ultima óră
«a necesității, dreptate și îngrijire, întru cât legile în
«vigóre permit de la patriotismul și înțelepciunea a-
«celora, cărora voința alegătorilor istrieni a încredin-
«țat cel mai sfânt mandat.

«Atât pe cóstele petróse a Carstului, cât și la pó-
«lele mai erbóse ale muntelui Maggiore, trăește de
«sute de ani strâmtorată de calamitățile elementelor
«și de ignoranța intelectuală, dér tot-déuna onestă,
«tot-déuna pacinică și răbdătóre uă populațiune, care
«din di în di mai mult își perde cel mai sfânt ca-
«racter, limba și naționalitatea.

«O ast-fel de existență nenorocită nu pôte, și chiar
«nu trebuie sê fie tolerată mai mult de reprezentanții
«Istriei. A ajuns acuma momentul suprem, ca pe
«baza equității și a garanțiilor constituționale sê fie
«ascultați și bun.i și pacnicii contribuabili a locuri-
«lor sus numite.

«Nici locuitorilor din Jeiane, nici acelor din Sus-
«nevizza, Birdo, Letai, Grobnico, Vilanova, Gradine
«și Jesenovic, nu le este ertat a asculta în biserică
„cuvântul Domnului în limba lor proprie, și nici în

«o alta inrudită cu a lor, instru țineea scumpilor lor „copii, nu le este ertată de cât în o limbă străină

«În satul Jeiane, mai mulți de 60 baeți români «sunt siliți de a frecventa școala din Mune, străină și „îndepărtată. Nu este de mirat că un lucru așa de «anormal pôte exista acolo, când vedem că la ulti- «mul recensiment făcut de autoritățile comunale res- «pective, nu se constată că există un singur român!

«În cât privește comunele mai mici de la pôlele «muntelui Maggiore, statistica arată că se află peste «una mie de români, dăr nici acolo nu se află urmă de «școala română și de preot român; singură femeea păs- «tréză scumpele reliquii, pe care trebuie să le apere în «contra uitării.

«Noi ne rugăm deci cu respect, ca prin mijlocirea «acestei înalte Diete istriene, să se îndure a ne veni «întru ajutor, conform legilor statului, uu numai în «afacerile scolastice, dăr și în cele bisericesci. În «privința celor bisericesci, bine-voiéscă consiliul per- «manent din Parenzo a se referi la ordinul episco- «pesc relativ, care la rîndul său va putea ușor se «obțină instrucțiunii și dispozițiunii de la Venerabila «Curie romană, care deja de mult timp s'a îngrijit de «necesitățile religioase a catolicilor români din alte țeri.

«Bine-cuvântarea ceului să ajute lucrarea care se «așteptă de la Înaltă Dietă Istrieană, spre mulțămirea «generală.

Susnevizza, 20 Oct. 1887

(*Mai mulți români istrieni*)1)

1) Veđi gazeta italiană din Pola «Il giovine pensiero» No. 8 din 25 Octombrie 1887.

Afară de acést apel, româniî istrienî, făcură un altul cătră Italianiî din Istria, care s'a publicat în gazeta italiană *Il giovine pensiero* No. 17 din 26 Noemvrie 1887, pe care îl dăm în traducere, el sună ast-feliu :

Către italieniî din Istria

„Precum știți prea bine, locuesc între voi de secolî un popor latin, care nu v'a făcut și nici nu vă face nici un ne-ajuns. Poporul acesta e bătuit neîncetat de tot felul de nenorociri, și nu se plânge, plătește tributul ce i se cere și tot nu se plânge.

«Toți l'ați uitat, numai voi din când în când în scrierile vóstre vă mai aduceți aminte de el, fără însă a vă hotări până acum, a ne întinde uă mână frățescă pentru a obține acéastă reînviere, pe care umanitatea și progresul o reclamă și în favórea nóstră sërmaniî de noi părăsiți.

«Numele de român, care reînvie și în noi și în voi, atâtea memorii de glorie comună, nu are el óre destulă putere ca se vă hotărască a ne veni întru ajutor, în extremul moment a necesității ?

«Frații istrienî, în numele cel sfânt al mamei și al patriei care ne sunt comune și nouă și vouă, vă rugăm, nu ne refusați acest ajutor pe care și dreptatea și equitatea îl cere.

«Noi de când suntem, școlă n'am avut, și de s'a

«arătat câte uă dată vr'un învățator între noi, acela
 «ne vorbea uă limbă care nu e a noastră. Numărul
 «copiilor noștri cu toate acestea, e cu mult mai mare
 «ca cel indispensabil prescris de legea provincială.
 «Apoi art. 19, al constituțiunei dispune, ca naționa-
 «litatea noastră să fie respectată !

«De ani și ani suntem siliți să ne rugăm lui Dum-
 «neșeu într'ua limbă străină, tot în limba aceea ni
 «se țin predicile, în aceeași limbă ni se împărtășesc
 «sfintele taine, cu toate că noi ne împotrivim, iubitele
 «nostre soții prefer mai bine a rămâne în propriul
 «lor cămin, păstrând cel mai sublim cult în inima
 «lor cu propria lor limbă, cu toate că § 19 din cons-
 «tituțiune ne garantează naționalitatea !

«Poate cineva a crezut că părăsirea limbii și ui-
 «tarea a orî cărei tradițiunii despre originea noastră,
 «vor merge cu așa mare repezeciune, în cât peste
 «puțin timp va dispărea chiar și urma acestor locuri
 «nenorocite !

«Sperăm însă, că cel puțin voi iubiți frați, onești
 «în tot-déuna și în deplina stăpânire a acestei cul-
 «turi care nouă ne este acordată, veți ridica vocea
 «voastră acolo unde se cuvine, pentru ca respectivii
 «frați legali să se intereseze și să îndrepteze mise-
 «riile noastre intelectuale și morale; ca uitarea ne-
 «dreptă de până acum, să fie răsplătită conform i-
 «deilor unei bune administrațiunii sociale.

«Dee Dumneșeu ca puternicul vostru patronaj, să

«împartă acestei sërmane națiunii, darul cel mai
 «scump după care suspină inima fie căruî om : in-
 «strucțiunea în propria sa limbă! și noi vom fi re-
 «cunoscători, vom fi și de aici înainte credincioși a-
 «celor principii de afinitate, care pôte nu este cea
 «de pe urmă basă pe care întemeem speranțele nös-
 «tre de față.

«Frați istrieni, nu este momentul acuma, căci ne
 «lipsesc înlesnirile de a vă arăta mijlócele prin care
 «s'ar putea mai ușor întâmpina satisfacerea acestor
 «nevoi ce simțim, și care din cauza înjositórei nös-
 «tre pozițiunii, nu putem să le espunem.

«Vouă generoșilor vi se cuvine inițiativa energică,
 «vouă înțelepțitor și prudenților vi se cuvine această
 «întreprindere care este cea mai bună. Să dea Dum-
 «neđcú ca bine-cuvintarea tuturor acestor familii, să
 «fie cea dintâiu recompensă.

Susnevizza 19 Noembre 1887

(Un român în numele tuturor).

Nici acest apel n'a avut un rezultat mai practic
 de cât cel dintâiu.

Aprópe un an după acesta în August 1888 româ-
 niî istrieniî continuară cu stăruințele lor, și injghe-
 bară o altă petițiune către Dieta istriana, iscălită de
 47 capi de familie, care o dădura în mâinele depu-
 tatului dietal și avocat d-r Antonio Scampicchio, cu
 rugămintele de a o înainta și susține înaintea D iete

chiar în sesiunea aceluia an. D-l Scampicchio dădu petiția despre care e vorba, în ziua de 30 Oct. acelaș an, în mâinele comisiunii școlastice a Dietei, care a studiat'o cu îngrijire.

Iată cuprinsul petițiunii despre care e vorba :

Inaltă Dietă

« Conform cu art. 19 al legii fundamentale de stat
« din 21 Decem. 1867, despre drepturile generale ale
« cetățenilor regatelor și țărilor reprezentate în consi-
« liul imperiului, fie-care națiune în deosebire, are drep-
« tul inviolabil de ași păstra și cultiva naționalitatea
« și limba sa proprie.

« Acéastă dispozițiune a legii însă, a rămas literă
« murtă pentru românii din Istria, căci pentru dēnsii
« până în ziua de astăzi, nici uă școlă măcar nu s'a
« făcut; cu toate că după datele statistice din 31 Dec.
« 1880, ei în aparență sunt în număr de 1562, în
« realitate însă ei sunt cu mult mai numeroși și cu
« toate că art. 1 al legii provinciale din 30 Martie 1870,
« despre instituirea, susținerea și frecventarea școlilor
« publice populare dispune, ca în fie-care ținut de o
« întindere de uă oră, să se înființeze uă școlă po-
« pulară publică, decât se vor afla 40 băeți obligați a
« frecventa școlă, fie ca ținutul să cuprindă unul sau
« mai multe localități, fie chiar case împrăștiate ori
« unite la un loc în grupuri.

«Populațiunea română din Istria locuște în satele: «Susnevizza, Birdo, Villanova, Iesenovic, LetaI, Grop- «nic și Poseri. Centrul acestor localități e Susne- «vizza, nu numai prin mai marele număr de locui- «tori, dar, și pentru că nici una din localitățile sus- «numite nu se află în depărtare mai mare de uă oră. In Susnevizza, ar trebui deci să se deschidă «școla, unde limba română să fie limba de învă- «țământ.

«SubscrișiI prevēd, că pentru deschiderea acestei «școli, se vor ivi multe piedici, dintre care, cea din- «tâiū, lipsa de învățatori, și după aceia lipsa unui «local școlastic potrivit. Inșă decă nu se găsesc în «Istria învățatori buni pentru învăământul în limba «română, se afla atari învățatori în Bucovina, și n'ar «fi un lucru greu a aduce unul seū mai mulți din «acea provincie, pe de altă parte în ceia ce pri- «vește un edificiu școlastic potrivit, comunele sus- «numite fiind interesate, ar fi gata la ori-ce sacrifi- «ciū, pentru a preface uă casă din Susnevizza, ca «sē pōtă servi de local, seū chiar construi una din «nou, cu speranță că această înaltă Dietă, convinsă «despre cuviința și necesitatea de a nu lăsa sē dis- «pară cu desăvērșire această urmă a națiunei, care «de secolți și secolți locuște aici, și-'și păstréză în «mijlocul altor popōre propria sa limbă animată de «cele mai liberale principii de equitate și dreptate, și iubi- «tōre de tot progresul cultural—se va îndura a'ī ajuta «cu un ajutor din fondul provincial.

«Si în adevăr în ce triste condițiuni morale și economice se află populațiunea română, numai din lipsa unei școli proprii. Cu toate acestea ea trebuie să contribuască ca ori ce alte naționalități la cheltuielile însemnate ce le are provincia pentru menținerea școlilor publice, fără să aibă însă cel mai mic folos. Dăr decât o sumă de ani românii din Istria, în mare parte ne pătrunși de propriile lor drepturi n'au făcut nici un pas, pentru a obține o școală populară în limba lor maternă, a sosit momentul acum, ca osteniți de a mai trăi în ignoranță și părăsiți, și ne mai voinind să fie considerați mai pre jos de cât celelalte naționalități ce sunt în provincie și care au cu îndestulare școli publice, trebuie să își ridice vocea spre a apăra acele sfinte drepturi, care le sunt garantate lor, ca și la toți cetățenii, prin legile fundamentale de stat.

«Convinși deci, că nu putem încredința nimăru mai bine apărarea acestor drepturi, subscriși în drăsnesc a se adresa la această Înaltă Dietă, ca chiar în decursul acestei sesiuni a se le, se bine voiască a dispune :

1) «De a și da votul său cât mai curînd, să se deschidă în Susnevizza, și la nevoie și în alt loc, o școală publică populară cu limba română de învățămînt, și cu limba germană ca materie obligatorie.

2) «De a însărcina comitetul permanent ca să facă pașii necesari pe lângă înalta autoritate i. r. scolastică pro-

«vincială, ca votul Dietei, cât mai curând să fie realizat ;

3. «De a destina din fondul provincial — considerând sărăcia ómenilor—un ajutor potrivit, pentru «provederea, adaptarea și mobilarea unui local pentru scólă.

Susnevizza. 31 Aug. 1889.

(urměză 47 de subscrieri)

Dieta istriană, în urma acestei petițiunii, a intrat în desbaterea chestiunii. D. dr. Costantini însărcinat de comisiunea scolastică, a dat cetire acestei petițiunii.

Dupě aceea ca referent continua :

«Comisiunea scolastică căreia i-a fost transmis acest memoriu spre studiere și referare are onóre a «vě supune cele ce urměză :

«In părțile Vald'Arsei, și anume în Comunele censuare Susnevizza, Birdo, Villanova, Jesenovic, Letai „Possert, Gropnic și Gradine, populațiunea e română, «și dupě ultimele date statistice, numără 2299 de «suflete.

«Nu esista însemnări istorice de la care să se pótă «ști cu exactitate originea acestui nēm în Istria, pe «când despre venirea populațiunilor slave, avem mai «multe date. Prin urmare cu tot dreptul preponderěză opiniunea că, Românii noștri sunt descendenți «acelor colonii, pe care le-au așezat Romanii de la «Quarnero până la Marnero (Marea Négră), și care «ici cole până în ziua de astăzi se susțin.

«Românii din Istria 'și-aū păstrat limba lor, cu
 «tôte că sunt inconjurați de uă populațiune slavă,
 «și primesc de la preoți slavi instrucțiunea religiósă,
 «din care caúsă încă de copii sunt siliți a învăța
 «dialectul lor.

«Cu tôte acestea, ei nu numai își păstrează limba
 «lor, dér nu-și renegară nici neamul lor, și acésta,
 «pentru că tipul poporului vecin li se manifestéază
 «stréin, atât în privința neamului, cât și în privința
 «limbei, apoi și pentru că ei ocupă un teritoriū des-
 «tul de întins și populat, pentru a le permite de a se
 «căsători între ei, și în fine pentru că poporul, cu
 «care sunt în contact, nu eserciteză asupra lor nici
 «uă superioritate prin calități morale ca să se simtă
 «îndemnați de a-i imita.

«Drept aceia, cu tôte că aū fost dați uitării sute
 «de ani, Românii din Vald Arsa aū consciința de-
 «plină de sine, și sciū că ei sunt alți ómeni, și mai
 «deștepți, decât vecinii lor stréini; drept dovadă,
 «ori de câte ori trecea pe la ei vre-un călător ro-
 «mân cu uă cultură mai înaltă și se întreținea cu
 «ei ca să facă studiul, bieții ómeni se adunau exta-
 «ziați pe lângă el, numai ca să audă cuvinte și so-
 «nuri mai frumoșe ca cele întrebuințate la ei, în ne-
 «voile lor đinice.

«Nu e deci nici uă mirare, decât acest popor a-
 «rétă, în aceste timpuri de deșteptare generală, do-
 «rința de a se bucura și el de un atare învățămēt
 «în limba sa.

«După ce a făcut aceste considerațiuni, comisiu-
 »nea scolastică a recunoscut în principiu dreptul a-
 »celeî populațiunii, de a avea ore-care instrucțiune în
 »limba sea proprie, pentru rațiunea că, poporul acela
 »într'adevăr există, și prin urmare are drepturi egale
 »cu cele-lalte; și pentru că și el este supus ca și
 »cele-lalte popore la greutățile impuse de provincie,
 »și își sacrifică sângele și averea pentru stat ca și
 »cel-lalt.

«De există s'eu nu condițiunile extreme recerute de
 »lege pentru înființarea unei școli în părțile acelea,
 »de e preferabil satul Susnevizza, s'eu un altul, des-
 »pre acésta, comisiunea n'a putut s'eu se pronunțe
 »fiind necesare niște relațiuni mai esacte.

«D'eu e îns'eu din începutul locului de părere, că
 »încep'eu primele cercetări, nu trebuie lăsat la uă
 »parte greutățile ce s'ar putea întâmpina la realiza-
 »rea practică a școleî dorite, pentru că dificultățile
 »nu vor fi nici uă dată atât de mari ca s'eu nu se
 »p'eu lătura, fiind-că dificultățile întâmplătoare a-
 »fârinate de întemeierea unei instituțiunii folositoare
 »nu numai justificate d'eu chiar cerute în drept, n'ar
 »trebui chiar din capul locului s'eu opréscă pe auto-
 »ritățile competente de a face demersul necesar pen-
 »tru realizarea scopului dorit.

«Din considerațiunile aceste, comisia scolastică are
 »onore a propune ca înalta Dietă s'eu bine-voiască a
 »decide :

«Memorialul românilor din Vald'Arsa pentru insti-
 «tuirea unei scoli populare în Susnevizza cu limba
 «română de instrucțiune, se fie trimis cu uă reco-
 «mandatie la înaltul comitet provincial, iar pentru
 «cercetările necesare, propunerile care pot urma, să
 «se înainteze autorității scolastice provinciale.

«După acésta începând discuțiunea, cere cuvântul
 «*Onor. Jenco*. — Vorbesce mult timp, în limba slavă,
 «provocând risete din cauza cuvântului *Ciribiri*, care
 «adese ori îl repetă.

«*Onor. Laginja*. — Cestiunea de față n'are decît
 «uă importanță istorică. Se admitem că se află în
 «Istria rămășițe de popore romane, dér se vorbescă
 «cine-va de uă naționalitate romană, acésta e curios.
 «Acele fracțiuni de popor pe care noi le numim
 «*Ciribiri*, nu sunt români. El cunósce și a studiat
 «d. e. locuitorii din Jeiane, n'a aflat însă în ei
 «rămășițe romane. Fie cum va fi acele populațiuni,
 «ele s'aú croatizat. Tóte elementele culturale la ómenii
 «aceia sunt slave. Înțelege prin acésta despre reli-
 «giunea care e croată. (Oho! din drépta), și numirile
 «uneltelor de economie rurală, care de asemenea sunt
 «croate.

«Tot tesaurii rămășițelor romane se reduce póte
 la 7—8 sute cuvinte. E sigur că aici chiar cei sub-
 «scriși din petițiunea în chestiune, nu aú înțeles cu-
 «prinsul ei. Ar fi mai bine ca în locul limbii ro-
 «mâne să se propună limba clasică latină. Omenii

«acei, cel mult simțesc lipsa unei școle. Am putea
 «discuta întrebarea : ce feliu de școlă se se concedă
 «Susnevizzenilor, croată seă italiană, dér școlă ro-
 «mână nici nu'i de vorbit.

«Ne mai luând nimene cuvântul vorbesce d. ra-
 portor Constantini :

«Nu-și putea închipui, ca din partea minorității se
 «se facă opozițiune petițiunei pentru uă școlă ro-
 «mână.

«Acei d-ni cari sunt atât de simțitori când e vorba
 «de naționalitatea lor, n'ar trebui se denege puțină
 «dreptate nici celor-lalți, adoptând astfel sistemul de
 «doue ponduri și doue măsuri. Ca suplicații sunt
 «români, este un fapt ne contestat, recunoscut de
 «filologi și etnografi chiar streini. Nu négă ca fiind
 «înconjurați de Croați, sunt constrânși se vorbescă
 «limba croată; și e adevărat că preoții din locurile
 «acelea, cêrcă tôte modurile de ai croatiza. E ade-
 «vărat însê, și aceea, că băeții până nu umblă la
 «biserica, nu vorbesc între ei altă limbă, de cât cea
 «română. De sigur Onor. Laginija, nu cunoște acele
 «populații—din Susnevizza și de prin prejur—dér
 «il pot asigura, că nu numai limba, dér chiar și da-
 «tinele și tipul, sunt de tot diferite de ale croaților
 «El îi pôte asigura despre acêsti căci cunoște bine
 »pe acei ómeni.

«Dcă până acuma, aă fost lăsați la uă parte, nu

«e just ca să li se ei, chiar și dreptul de a cere
«cevi. Deci recomandă Dietei, ca să primescă pro-
«punerea comisiunei.

„Care pusă la vot fu primită cu mare majo-
„ritate. 1).

Incheere

Din cele repede espuse până acum, am arătat atât a-
finitatea nēmului, cât și a sentimentelor de care sunt
însuflețiți acești români de vită veche, reslețiți în
părți așa de îndepărtate de noi.

Pe cât ei se află de înstrăinați, lipsiți de comuni-
care directă cu cei de un nēm cu dēnșii, cari au
ajuns la o civilizație cu mult mai însemnată de cât
ei, pe cât dorința lor se desvoltă și cu și de a se
cultiva și lumina, pe atât datoria noastră, a români-
lor din România liberă, este de a nu uita existența
acestor frați de sânge, a ne interesa în fie-care mo-
ment de dēnșii și a căuta ori ce mijlōce permise, de
a-i face să iasă din ignoranța și întunerecul în care
se află, alinându-le povōra grea a streinismului, care
caută să-i desnaționalizeze.

Apelul care a fost adresat, atât dietei istriene cât
și compatrioților italieni, precum și hotărîrea luată

Aceste desateri urmate în Dietă, se află înscrise în gazeta italiană
„L'Istria Parenzo No. 356 din 6 Oct 1888. Veđi asemenea și „Tribuna“
Sibiă. 1888 No. 18, 19 și 20.

de Dietă, de a se înființa școli românești, a ramas fără nici un rezultat vădit până acum.

Cu prilejul călătoriei mele în satele românești din Istria, românii de acolo, m'aș însărcinat a comunica fraților lor din România acel apel, și a stărui că atât din datoria sângelui cât și din sentiment de iubire și înfrățire națională, să fac să li se întindă uă mână de ajutor măcar de aici, pentru a-i putea scăpa din cruda încercare în care se găesc acum.

Ei nu cer de cât înființare de școlă română în părțile lor, pentru ca fiilor lor să se pōtă instrui în limba maternă, pe care altmintrelea o vor uita-o și mai mult de cât este aproape uitată în acele părți, ștergându-se ast-fel ultimele urme ale românismului din peninsula istriana.

Este deci, de datoria noastră să nu stăm la gânduri un singur moment măcar, și să facem tot ce ne-ar sta prin putință, ca să ajutorăm pe acești frați ai noștri înstrăinați și rezlețiți de noi, contribuind la înființarea de școli românești în satele lor.

ANEXE

DOCUMENTE PRIVITOARE LA STAREA ACTUALĂ

A

ROMÂNILOR ISTRIENI

Cred că e bine, ca înainte de a închee această scriere, se adaugă sumă de articole ce le-am cules în deosebite prilejuri, și care se raportează direct la românii istrieni.

Ele vor fi ca un complement necesar al lucrării mele, și vor servi acelor ce ar căuta izvoare mai bogate pentru cunoșcerea acestui neam al nostru.

I

În *Calendarul pentru poporul român*, de Gh. Asaki pe anul 1847, tipărit în Iași la tipografia *Institutul Albinei*, pag. 24, se găsește următorul articol.

Istro-Românii

Istro-Românii cari de nou s'aũ adaos câtră numărul românilor, sunt un mic popor păstoresc ce trăește între ruinele mărețe a monumentelor romane, în partea cea mai spre Nord-ost a Italiei, și anume în Istria. Intre toate națiunile de uric roman, ei mai mult se apropie de români, prin dialectul, fisionomia și deprinderea lor, precum în foia *Istria*, aũ descriș d-nii Kandler și Covaci.

Un june călător moldo-român, visitând în vara trecută ruinele maestose a Istriei, aũ de uã datã acolo, pe lângã arcul lui Traian, resunând în fluer un vers melancolic în asemănare cu doinele noastre și după asta un cântec ce-l împãrtășim în original, cu incredințare că spre a fi înțeles de un român nu are nevoie de a fi tradus.

Cântecul păstorului român

Pasci mandra, mea torma,
Pasci erba, frundze, fior,
Care cresc la noi pe orma
De roman Imperador.

Avmoce polvere-i cea arma
Al anticului Roman
Tempu-l marmora disfarma

Paști mândra¹⁾ mea tormă,
Paște erbă, frunze, fior,
Care cresc la noi pe ormă
De roman Imperator.

Amuși pulbere-î cea armă
Al anticului Roman,
Timpul marmora disfarmă

1) Mândra, turmă și frumoasă.

Ma nu nome di Traian.

Dér nu nome di Traian.

Pecoraro pascënd oae
De la Tebro la Trojan
Tot resuna pe zampoe
Dulce cânticu-l roman.

Pecurarul păscând oae
De la Tebro ²⁾ la Trojan ³⁾
Tot resonă în cimpoae
Dulce cânticul roman.

Pasci mandra me torma,
Pasci erba, frundze, fior,
Care cresc la noi pe ormă
De roman Imperador.

Paște mandra, mea tormă
Paște érba, frunze, fiori,
Care cresc la noi pe ormă,
De roman Imperator.

Plin de mirare și de bucurie de a auți a sa limbă în depărtare de 300 mile (ciasuri) de la Patrie, călătorul nostru recunoscă în acel păstor, mare asemănare cu tiparul fisionomiei cu îmbrăcămintea românilor de la munții Carpați, drept care deschisă următoarea convorbire ce fu înțelesă și chiar răspunse.

Călătorul : De unde ai venit frate în astă parte ?

Păstorul : De la Val-arsa vecin de costa muntelui Pedena.

Călătorul : Unde ai învățat astă limbă ?

Păstorul : La noi toți omirii (ómenii) o conosco.

Călătorul : Apoi cum o chiamă :

Păstorul : O chiamă romana e Vlaha.

2) Tibru, riú în Roma.

3) Troian, calea seú valul lui Traian în Moldova.

- Călătorul* : Numărul voctru e multū ?
- Păstorul* : Numărul de omiri eū nu am aflat, ma torme amu (avem) multe. Tot poporul de la Trieste e de la Fiume, munca vera (vara) niegli (miei) noştri iarna se copra cu lana nostra. Ma tu de nnde veni ?
- Călătorul* : Fórtē departe de la Pont, cum ai cāntat.
- Păstorul* : Ah ! Bene venit la noi, rogu cane torni en tua casa, sarutā de iri-nā (inimā) pe vostri pastori e torme 1)
(Veđi stampa)

1) Din câte se vede în articolul acesta, Asaki a avut ore care cunoştiuţă despre românii is'rienī, d'er — pōte că el în intusiasmul ce a avut de a ne infăţişa pe aceşti frađi resleđiđi, cu multū miī super-orī de cât se aflau în realitate-a căutat a aduce mai multă apropiere a dialectului lor de limba noastră de cât este într'adevăr, şi cred chiar, că însuşi a improvisat versurile ce le dă ca auđite din gura unui păstor iastro-român. (Nota autorului)

Păstorul Istro-român

II

Uă scrisóre a lui Ión Maiorescu publicată în limba italiană, în Foia din Capodistria „La Provincia“ în 1872. No. 5. pag. 934—935. Redactor Nicolo de Mandonizza.

.

Acuma am sè ve spun rezultatele de la 1857. Am stat două-spre-zece zile în Valdarsa, am umblat din sat în sat, în unele locuri chiar din casă în casă, am luat note despre cuvinte, despre modul de a vorbi, despre costume, despre obiceiuri, condițiuni casnice și ceremonii etc. Patru zile am fost în Albona, uă și întrégă cu d. L. în Schitazza, unde numai cei bătrâni peste cincî-deci de ani vorbesc românește, iar cei tineri nu. Cu d. L. m'am dus la Castua, saũ după cum românii din Jeiune (J pronunțat franțuzește, iar nu Sejan) îi dic *Casteũ* saũ *Castua*, care de sigur este *Castellum*. Părăsind pe d. L. și convins că în Jeiune s'a păstrat mai curat și mai regulat limba română, m'am dus acolo și am rămas uă și în Jeiune; în Schitazza din Vale-d'Arsa, acești sërmani români mă consideraũ ca unul de ai lor, ca un apostol, m'aũ găzduit și m'aũ tratat mai bine de cât le permite pozițiunea lor. Se îngrămădeaũ împrejurul meu, și-mi puseră mulțime de întrebări despre țara mea, între cari: decă regele nostru este un némt, dacă avem împiegați și preoți naționali, indigeni și dacă ei ne vorbesc românește etc.

În Villanuova, mai la vale de Sușnevița, ne putând suferi căldura, pe când se făcea predica în biserică, eu eșind afară m'am pus sub umbra unui copac, și atunci mai toți părăsiră biserica și adunându-se în jurul meu, mă invitară ca să-i privesc cum spun rugăciunile lor în limba românească. Aflaseră că în ziua de Sf. Petru, în comuna Birdo, după liturghie, le esplicasem în românește sf. Evanghelie. În zadar spusei la acei din Villanuova, că preutul s'ar supăra; ei 'mi-aū respuns: pe acela îl putem auđi în tot-déuna, dar pe d-ta nu știm dacă va fi voea lui D-deū să te mai vedem încă. Pentru a înlătura desordinea, am intrat érași în biserică. Când m'am despărțit de acei din Jeiune, cu lacrămile în ochi se rugară ca să le obțin din Viena preoți care să le esplice cuvântul lui D-deū în limba românească.

Am cutrierat pe jos insula *Veglia*. Am petrecut o nópte în *Poglizza*, unde de cinci-đeci de ani a încetat de a se mai vorbi limba română; cu tóte aceste un bătrân de 80 ani, știea mai multe espresiuni din vechia limba română. În *Poglizza* și în împrejurime țaranii mărturisesc, că strămoșii lor aū fost *Vlahi*. În orașul *Veglia*, am vizitat pe canonicul V. și pe dr. C. Acesta se arăta gelos de o lucrare a sa, și arătându-mi manuscriptul mi-a permis de a arunca o privire, dându-mi voie numai de a compara rugăciunile: *Tatal nostru* și *Ave Maria*, a vechilor locuitori din *Veglia* cu acele a Istrienilor. Afară de

două expresiuni, este aceeași limbă cuvânt din cuvânt vorbită în Valle d'Arsa și Jeiune. Dr. C mi-a recitat ce-va din altă limbă românească întrebuințată în Veglia și în împrejurime, însă nu i-a părut bine că eu am notat cu creionul câte-va cuvinte. Sunt aceleși fraze care sunt și la Istrieni. Dintre toate dialectele romane pe care le cunosc, acesta seamănă mai mult cu cel românesc. Ortografia aleasă de dl. C., se pare e arbitrară, sau persoanele de la care a cules frazele, vorbeau rău și stricat, ca și cum ar fi fost o limbă pe jumătate moartă, sau dr. C. a semnat cu *a*, variațiunile ce sufer vocalele în limba românească, de exemplu la *a* când este accentuat; la *e*, când este diftong; la *a* la *e* și la *i*, când au sunetul foarte nasal. De ar fi scris corect, cea mai mare parte din cuvinte ar fi românești; despre acesta mă rezerv de a reveni mai pe larg

Mai lipsesce d-lui Dr. C. cât de sirguitor să fie, adâncimea studiilor limbistice și filosofia limbelor necesare pentru a se putea pronunța cu siguranță, asupra originii și afinității unor asemenea limbi mai mult morțe.

În ceea ce privește localitatea Moraviței, pe când la 1857 mă aflam în Fiume, D-văstră prin mijlocirea d-lui D. mi-ați fost scris, că trecând vr'ua lună mai înainte prin Moravița a avut ocaziune de a auzi nise cuvinte, nici croate, nici italiene, dér judecate

de d-vóstră, potrivite cu acele cari sunt întrebuintate de către Vlahii istrieni. In aceiași zi, împins de sete, ducându-mă într'ua ospătărie din Fiume, și intrând în vorbă cu antreprenorul, despre Vlahii istrieni, de uă dētă îmi spuse cum că în Moravița mai trăeauă familia vechi Valahe, cari vorbeau uă limbă a lor, deosebită de aceea a Croaților. Acéstă minunată concordantă între arătările lui și acele improvizate de un hotelier, m'au convins că se mai afla în Moravița rămășițe de limba română, și mă hotărisem după ce voi fi terminat călătoria prin insula Veglia de a mă duce în Moravița, însă aflând că un preot grec din Fiume era de loc din Moravița, am voit să mă întâlnesc cu el, dăr dânsul a declarat că nu cunósce nimic despre acésta. Mă întorsei la hotelier și el tăgadu-i tóte cele ce-mi spusese cu 4 zile mai înainte. Ce țice d. C. de aceste contradicēri? . . .

Am fost nevoit să renunț de a mă mai duce la Moravița, precum și pe cóstele mării până la canalul Morlaca și al Dalmației, despre care d. L. pe când eram la Fiume, mă asigurase pe cuvântul dat de un amic, că nu departe de Segna înspre Morlaca în unele locuri se vorbește uă limbă care nu este nici croată, nici italiană.

Inturnându-mă în aceste locuri, îmi propusesem de a mai face cercetări, însă timpul fiindu-mi, măsurat, nu-mi era de ajuns

Și pentru acésta m'am adresat la domnia-vóstră prin mijlocirea amicului Kandler și a d-lui D. pentru a fla décă are vre-o cunoștință

Voiu visita pe d. Pirona in Udine, pentru a avea mijloce a cunoște mai bine limba friulană, apoi mă voiu duce la Viena, unde mă așteptă fiul meu ce vine din Paris, pentru a ne întórce împreună in patrie.

Iată resumatul cercetărilor mele :

a) Atunci când Traian a colonizat țerile Dacice, tóte regiunile de la Adriatica până la Dunăre, și de alungul acesteia până la Bulgaria de astăzi, erau locuite de coloniile romane.

b) Dupé colonizarea țerilor Dacice de la Adriatică pe de o parte, cu cea mai mare parte a așa numitului triunghiú iliric, pe de altă parte, până la marginea septentrională și orientală a Daciei Traiane, s'a format una și aceeași limbă română, cu atât mai apropiată in materie și in formă de limba latină, și pentru acésta cu atâtă mai curată, in cât ast-fel de regiuni aú fost colonizate de Romani pe când limba romană vulgară era scutită de influența streinilor, cari s'eu pentru servicii militare s'eu din alte cause aú avut in Italia proprietăți și drept de cetătenie.

c) Emigrările popórelor aú pricinuit neapărat și la Români din aceste părți feliurite imigrațiunii și emigrațiunii; in fine populațiunea însă a rămas pe terenul primitiv, de óre ce aceia cari aú fost mai mult

espuși la furia barbarilor, aū căutat adăpost în munți.

d) Domolindu-se furia barbarilor, populațiunile române s'aū ridicat din nou în secolul al VII-lea și VIII-le și aū format mici state sub nume de *Banate*, *Ducate*, *Woivodate*, care este tot aceia ; ast-feliū numite după capul statului ; *Banu* pe care Latiniī il numesc Dux, Slaviī *Woivođi*, Nemțiī *Herzog* ; *Banus* este conducător ; nu vine de la limba slav , *Pan* căci Slavi nu schimbă pe *P*, de la cuvântul lor *Pană* în *B*. Acest cuvînt pare a fi celtic, să se consulte glosariul lui *Du-Fresne*, despre latinitatea medie și vulgară la cuvîntul *Banus*. S'a mai format și state mai mici numite *căpităni*, după capul lor *Căpitan*.

e) Ast-feliū de *Banate* românești, aū existat până în secolii al IX-lea și X-lea în Zagrabia, în Zara, în Temeș, în Bihar din Ungaria, în părțile occidentale ale Transilvaniei ; Banatul seū Ducatul românesc Făgăraș în Transilvania ; Banatele Severin și Craiova în așa numita Mica-Valahie, aū durat chiar până în secolii din urmă.

Afară de cuvîntul *Banu* (după chipul căruia numim și astă-đi moneđile *ban*) s'a mai păstrat pentru Principe, vechiul titlu de Domn ; cuvîntul Domn însemnă propriū đis Suveran. Regentul Principatelor, pörtă astă-đi titlul de Domn și nici un alt titlu, altă detă se numeū și *Woivođi*, đer numai în sens de căpita-

nul cel mai mare al armatei. Această deosebire rezultă din diplome moldovenești.

f). Vlăhii sîu Morlachii Maurovlahi (negri) de astăzi cari după mărturia competentă și deplină a morlacului Dalmatin *Diocleate*, vorbîu în timpul sîu aceiași limbă a vlahilor din Moldova sîu din Valahia, în Macedonia și în Tesalia și cari părăsind propria lor limbă s'au deosebit de croați din Croația și Dalmația, numai prin ritul grec, ca și valahii sau morlachii care astăzi alătura cu Croați păstrîză limba românească în Istria numai în opt sate, la pîelele Muntelui-maggiore în Valdarsa (Valea Arsei) și în uoghiul Schitazza sau Santa Lucia, și dincolo de Monte-maggiore numai în Jeiune, și care acum, 170 ani după mărturia lui Irineo della Croce, trăiîu în Opcina, Trebichiano Gropada, pe teritoriul de Triest și în multe alte sate, dependente de Castelnovo del Carso, cari se diceau *Rumeni* sunt sârmane rîmășite din acei Romani sîu Vlahi care în secolii VII, VIII și IX-lea au format statele sîu Banatele de Croația și Dalmația, și Căpitanatele mai mult sîu mai puțin independente de Istria etc. — sunt urmași acelor Volohi, amintiți de cel mai vechiîu cronicar rus Nestor, care au respins victorioși intîiul asalt al străbunilor modernilor slavî meridionali și care în cea dintîiî jumîtate a secolului al IX-lea după nisce încercări eroice, lungi și nefolositoare, a trebuit sî se supună însă nu fără

a salva nisce drepturi speciale și nisce privilegii care li s'au ridicat în timpul lui Leopold I.

După ce a încetat lupta materială în armată a început lupta contopitoare de rasă între Slavi și români luptă care n'a încetat nici astăzi.

Se înțelege cât de vălămătoare a fost această luptă pentru români, de ôre-ce elementul slav învingător, putea să dispună de alte mijloce puternice, și chiar a dispus de ele.

Însă cu toate că elementul românesc a ramas în vins afară de remășițele arătate mai sus, totuși a aruncat niște rădăcini adinci și ne șterse în elementul slav învingător. Tipul slavilor meridionali e românesc, și radicalmente și esențialmente deosebit de tipul altor slavi. Uă mulțime de cuvinte care esprimă vorbe și obiecte din viața zilnică, sunt și acuma românești; nenumărate nume de localități sunt identice cu acele a Laciei Traiane. Într'un mod surprinzător se recunoște românismul în femeia slavă de sud, și în special în portul, obiceiurile casnice și în totă gospodăria casei. La 1849 călătorind prin Croația, am ramas surprins de asemănarea și chiar de identitatea tuturor acestor lucruri între țărance croate și țărance române din Banat, din Transilvania, etc. și în casele țeranilor croați, am crezut că mă aflu în casa unui țaran din Transilvania.

Așa numiții Illirieni pacnici de la care Croații ar fi cucerit Croația și Dalmatia, sunt niște închipuiri,

Cum? Dacia Trajană așa departe de centrul românismului și colonisată așa de târziu, a devenit de tot română, și în țările între Dunărea de mijloc și Adriatica unde colonizarea romană este anterioară lui Trajan cel puțin cu două secole, se vede că s'ar fi conservat uă națiune ilirică specială cu uă limbă proprie cu totul deosebită de cea română, la hotarele Italiei până în secolul al IX-lea.

.

Eată scumpul meu Domn uă prescurtare din studiile făcute despre Români oprimați de slavii meridionali, sunt convins de adevărul teselor espuse însă rectificarea istoriei coruptă în această privință, mai cere niște studii lungi și grele și nu știu decât voiui isbuti a le îndeplini, fiind că meditez un dicționar istorico-etimologic al limbei române și alte lucrări istorice. D-vóstră vă veți pute folosi din schițele mele cum veți crede mai bine în folosul științei.

III

Incercare bibliografică pentru Istria și Dalmația de V. A. Urechia, raport cetit în Academia română în 1878 estras din analele societății academice, inserat și în *opere complete*, 1878 seria B. t. II. pag. 149 și

Nota — Aici în Istria se da numele de Vlahi atât la Românii din Valdarsa cât și la Slavii de vița Serbo-Dalmată din districiul Parenzo, Rovigno, Pola, Dignaro, Pisino și Montona.

urmât. Acest raport a fost rostit și în palatul Trocadero din Paris la 1878 Iulie 17, s'a tipărit în *Congrès international des sciences ethnographiques*. pag. 259 și urmât.

Domnilor membri,

Décă Românilor din Dacia Traiană s'a găsit cine să le conteste originile, cu cât mai lesne a trebuit să se afle cine să nege pe ale Romlenilor din Istria și ale Maurovlachilor din Istria și din Dalmația ?

Nu-mi propun astăzi să desfășur înaintea d-vóstră istoria luptei dintre cei cari până acum au susținut latinitatea Romlenilor orî Românilor și a Maurovlachilor, și dintre acei cari au negat-o. Voiu numai să fac cunoscute numele câtor-va din bărbații cari au scris într'ua direcțiune orî în alta, și se atrag atențiunea d-vóstră asupra lucrărilor, din acest respect, al duoî-trei bărbați din Istria, și în particular ale reposatului dr. P. Kandler, cunoscutul conservator al antiquităților litoralului austriac din Adriatica.

Numele acestui bărbat a putut se strebata până la noi, încă din 1857, căci l'aflam citat de reposatul I. Maiorescu în «Itinerariul» seú din Istria. Neuitatul profesor a cunoscut pe d-rul Kandler, și pare a se fi folosit de precioasa lui cunoscință.

Un-spre-dece ani mai târziu — în 1868, — avui și eu fericirea se întâlnesc, la Triest, pe d-rul Kandler. L'am cunoscut și cultivat, atât pentru rarele calități ale amicului, cât și pentru ceea ce presimția, credea

orî scia despre Româniî din peninsula Istriană. Era acum bătrân și în cele din urmă ȃle confinat între murii camerei, ba apoi în patul său, de infirmități corporale. Nu voiŭ uita nici uă dētă impresiunea ce resimții când, într'ua ȃi, scriind în pat, pe uă scanderice, pe genunchi, 'mî vorbi de cestiunile ale căror deslegări venisem se le cer Istriei, la fața locului. Așa am mai aflat altă dētă, mai târziu, pe un alt apostol al Românismului, pe Pumnul, în Cernăuți... Amândouî nu mai sunt, vai! spre a încălzi recitele membre naționale din Adriatica și de la nordul Moldovei! dēr operele lor le aŭ innemurit gloria!

*

Dr. Petru Kandler făcu în Istria uă adevărată scōlă de amici și de apărătorii ai Românilor din acele părți. Alătura cu el, vom cita, cu iubire, mai cu sēmă pe *Antonio Covaci* și pe *Carol de Franceschi*. Toți acești bărbați luptară ca se probez *latinitatea* nedubia a poporului care în Istria se numia altă dētă — și pe alocurea și până astă-ȃi — se numesce pe sineși: *Ramleni*, *Rumari*, carele și-a uitat în cele din urmă numele și continua a fi numit de străini când *Vlachi* când *Cici* (*Tschichen*), *Ciciliani*, *Ciceroni*, *Ciribiri*, *Maurovlachi*...

Acești bărbați mai susținură, pe lângă acēsta, și tesa că Romleniî sunt stabiliți în Istria cu mult înainte de colonizarea Daciei de către Traian, și deci că nu sunt Româniî Istriei veniți acolo din Dacia

Traiană, între secolii IV până IX, ori și în secolul al VII-lea, cum scriseră unii slaviști și germani.

Antonio Covaci scrie la 1846 în «Istria», în chiar primul număr al *Istriei*, doctorului KaIndler, că pentru a proba că nu se cade uă fôia a se numi «Istria» fără a aduce închinăciunea sea vechilor locuitorî și domni ai peninsulei, —Covaci, dîcem, scrie : «Acéstă limbă (romanica) încă viuă, este aceea care o vorbia porul, carele sunt acum 2000 ani cucerî Istria, acea care dură 2000 de ani...» (1)

Și îndată apoi după asemenea afirmațiune categorică, Covaci se grăbesce a respunde la obiecțiunea ce presimte că i se ve face, cum-că Români din Istria sunt veniți acolo mai târziu, din Dacia traiană ; el dice dără : «Să nu se credă că acéstă adunare de gente a trecut în Istria din alte regiuni și în timpî apropiati de noi, prea multe doveđi neîndoióse despre contrariu avându-se ; imigrațiunea se urcă la timpî mai depărtați, și colonia Romlianilor din Istria are aceea-și origine ce au acele care le vedem conservând aceea-și limbă în Dacia, în Epir, în insulele Dalmate, și pôte în mai multe țari. (2)

1) Questa lingua tuttor viva, e quella che parlava il popo'o che 2000 anni or sonno conquistava l'istria, quella che per 2000 anni ha durato.

2. „Non credasi già che questa schiatta di gente da altre regioni in tempi a noi vicini nell'Istria passase : troppe argomenti indubbi avendoti in contrario ; l'immigrazione rimonta a tempi piu lontani e la colonia de Rimliani d'Istria ha la stessa origine di quelli che vediano conservare la stessa lingua nella Dacia, nell'Epiro ; nelle isole Dalmate e forse in piu altri paesi.

D. Carol Franceschi, în lucrarea sea *sulle varie popolazione dell'Istria* combate :

1. Aserțiunea unor scriitori cari au susținut părerea că *Cicii* nu sunt români de aceeași origine cu *Romliani*.

2. Că de la faptul că numele localităților sunt slave, câtă se se indice concluziunea cum-că *Cicii* locuitorii acelor localități sunt *slavi*. 1) «Nu cred, dice d. Franceschi, se pot încuviința că nici uă urmă de limbă românescă se nu fi rămas în numirile de localități și de munți ocupați de către *Cicci*. Mune, Dane, Sejane, Polane, Sopiane, *Ielsane*, *Rupa*, *Clana*, *Slum*, nu-mi par nici de rădăcină nici de desinență slavă, precum nu mai puțin munții *Sia*, *Sapne*, *Calafat*, *Burizana*,

(1) Non credo di poter acordare che nessuna traccia di lingua romanica scorgasi nei nomi dei luoghi o de monti occupati da *Cicii* Mune, Dane, Sejane, Polane, Sapiane, Ielsane, Rupa, Clana, Slum, on mi sembrano nè di radice nè di desinenza slava, como nemeno i monti *Sia*, *Sapne*, *Calafat*, *Burizana*, *Oscale*, *Maigrisan*; e persino nel paese tenuto dai Berchini i luoghi di *Matera*, *Cosiane*, *Polane*, *Mersane* m'ahanno suono diversod'allto slavo, almeno nella desinenza e rammentano i tanti uoghi in Istria colla terminazione in *eno* e *ana* e di radice romana. Ma in ogni caso è certo che i nomi dei luoghi subirono coll'andar de'secoli grande modificazione la ove popoli di lingua diversi vennero a occuparli. In carta del 1418 *Lanischie* vien detta *Lanista*, *Preparia* chiamasi ora *Praporechie*; eccovi nomi romanici. *Ielsane* sarebbe appellata nel medio evo *Elsaco*. Chi crederebbe che *Bogliuno* sotto il monte Maggiore è corruzione di *Bagnoli*, e che sino al 1600 si chiamasse anch *Finale*? *Quarti* fanno che l'or così detto *Breg di Casus* presso *Pisino* si appellasse nel 1500 *Monte Chersano*? Che *Caschierra* nel XI secolo, e piu tarde, si nominasse *Valta*? Pi in vechio chiamano gli slavi *Stari-Parin*, ma lo dicoro tolvolta anche *Goregni-Grad*, che è traduzione di *Oderburg* come l'ave ano battezzato nei tempi di mezzo i Tedeschi..

Oscale, *Maigrisan*; și pînă și în țera ocupată de Berchini, localitățile : *Materia*, *Cosiane*, *Pusane*, *Mersane*, aū sunet divers de cel slav, cel puțin în desinență și amintesc atâtea localități din Istria cu terminațiunea *ano* și *ana* și de rēdăcină română. Dēr în orī ce cas este sigur că numele localităților suferiră, cu trecerea seculor mai modificățiunī, acolo unde popōre de limbi diverse veniră sē le ocupe. În cartea de la 1418 *Lanische* este ȓisă *Lanista*, Preparia se chiamă acuma *Praprochie*; iacā nume române. *Ielsane*, sē fi fost chemat în evul-mediū *Elsaco*. Cine ar crede că *Bogliene* sub Muntele Maggiore este uā corupțiune din *Bagnoli*, și că pînă la 1600 s'a mai chemat și *Finale*? Căți sciū că ceea ce acum se chiamă *Breg-di Camus* lângă *Pisino*, se chema în 1500 *Monte Chersano*? Că *Caschierga* în secolul XII și mai târđiū, se numi *Valta*? *Pisin* vechiul il chiamă slaviī *Stari-Parin*, dēr il mai numesc une-orī și *Goregni-Grad*, care e traducerea vorbeī *Oderburg*, cum il botezaseră germaniī în evul-mediū.»

Oprim aci citațiunea, căci e de ajuns spre a ne face sē apreciem importanța articolului d-lui *Franceschi*, noi mai cu sēmă, cari avem în Dacia același fenomen al localităților cu nume slave.

Un al treilea mod de argumentare al d-lui *Franceschi* în favōrea latinității Cicilor este, domnilor membri, pe de uā parte dupē tip și pe de alta etno-

logic. Ura vechiă dintre *Slavi* și *Cici* încă o esplică d. Franceschi din deosebire etnică.

Maî deună-și, de pe câmpul de bătaie din Serbia s'a ridicat uă ciudată acuzare contra ostașilor români din óstea sêrbescă. Nu e dér uă pură satisfacțiune a amorului propriu naționale d'a aminti aci ceea ce scrie despre deosebirea de caracter dintre româniș : slavi ênsêși comisiunea etnografică—cu totul desinteresata în cestiune, a guvernului austriac, din 1851 séu 1852.

Acéstă comisiune dicea, între altele, că: « ambele rase din districtul *Castelnuovo* sunt distincte între ele prin caracteristice marcate. *Cicii* întrecu pre *Verchini* (Slavi) prin *dispozițiuni naturale, prin capacitate intelectuală*: sunt mlădioși și respectuoși cătră impiegați și persónele de condițiune civile, sunt ageri, de corporatura forte, ușori la umblet, maî iubitori de păstoria... *Verchini* sunt de un spirit maî puțin deștept, maî greoi și fuduî 4).

Asemenea citare face pe Franceschi să conchidă : « Este neinduoios că *Cicii* sunt priviți de toți Slavi vecinii lor, fie Slavoni, Croați ori Ilirieni, ca un popor deosebit de al lor, un popor pe care 'l despre-

(4) „Le due razze del distretto di Castelnuovo sono distinte tra loro per marcati caratteristiche Cicii superano i Verchini (Slavi) per disposizioni naturali, per capacità intellettuale; sono pieghevoli e rispettosi verso i proprii impiegati e le persone di Condizione Civile, sono agili, di forte corporatura, lesti i pedoni, piu amante della pastorizia... I Verchini sono d'indigenza meno svegliato, piu pesanti e superbi...“ (Istria 1852, p. 132).

țuesc și, așa dice chiar, 'l urăsc; ceea-ce de sigur nu s'ar fi întâmplat decât *Cicii* ar aparține la una din cele trei stirpe arătate slavice».

Aceștia locuesc compacți asupra unei porțiuni de țară bine determinată și marcată, și acésta ar putea demonstra că vecinele popóre slavice evitaseră in vechime mai mult încă de cât acum de a se întovărăși cu ele din cauza diversității de sânge.

„Aceștia se deosibesc de cetele vecine slave prin *typ*, coloritul mai negru, prin temperamentu focos, prin vitejia, spiritul deștept și pătrundător, pozițiunī și mișcări animate, calități particularmente proprie némurilor de sânge romanic.“¹⁾

Să curmăm însă cu citațiunile din opera lui Franceshi. Incă uă dată, nu avem a ne pronuța noi astăzi, aproposit de uă bibliografiă, între cele două direcțiuni, romanica și slava, ci ne mărginim a aminti conclusiunile câtor-va bărbați și a numi cărțile și

(5) «Egli e indubitato che i Cicii vengono riguardati da tutti gli slavi loro contermini siano slavoni, croati o illirici, come un popolo da essi diverso, un popolo che disprezzano e, direi quasi, abborrano; locché èertamente non avverrebbe se i Cicii fossero di una delle tre indicate stirpi slave.

„Essi vivono compatti sopra un determinato e ben marcato tratto di paese, e ciò potrebbe dimostrare che le finitime popolazioni slave evitassero in antico più ancora che presentemente di accomunarsi seco loro appunto per diversità di sangue. Essi si distinguono dalle limitrofe schiatti slave per tipo certo piuhere, per temporamente focoso, coraggio, ingegno svegliato e pronto atteggiamenti e movimenti animati, qualità peculiarmente proprie delle genti di sangue romanico.»

hărțile ce ar putea servi unui studiu mai aprofundat asupra Istriei și Maurovlachiei.

Dintre bărbații cari, cu deosebire luptară în curentul romanic, va rămânea tot neuitatul d-r P. Kandler. Acesta simți că ori-cât de putinte argumentarea în favoarea latinității Cicilor, a Romanilor, ea nu va fi tare deplină de cât decât s'ar fi putut proba prioritatea colonisărei Istriei cu coloniile romane asupra colonisărei Daciei trajane. Acesta făcu deci în opera sa: «*Fasti Istriani*». Aci d-ru Kandler urmăresce, an după an, evenimentele din Istria, începând de la timp necunoscuți. Să cităm câte-va exemple.

Anni avanti G. C.

La penisola è abitata da tribu celtiche, estese par tutto il paese montano a settentrione e levante dell'estremo seno dell' Adriatico.

612, Una tribu Tracica abborda la penisola d'Istria alle foci dell' Istro nel mar Nero, naviga il Danubio, la Sava e la Lubiana, passa le Alpi e fissa sede alla spiaggia dell' Adriatico fra il Timavo e l'Arsa; trasporta il nome d'Istria a questa penisola, e le tra-

Anni ante I. Ch.

Peninsula este locuită de triburi Celtice, întinse prin totă țera muntoasă la nordul și răsăritul Adriaticei.

612. Un trib Tracic abunda în peninsula Istriei la gurile Istrului în marea Neagră, navigația pe Dunăre, pe Sava și pe Lubiana, trece Alpii și se stabilește pe spațiul Adriaticei între Timavo și Arsa; transporta numele de Istria peninsulei acesteia și tradițiu-

dizioni dell' antica patria, dill' Argonave, di Medea, di Giasone; fonda le città di Trieste, d'Egida, di Emonia, di Parenzo di Pola e di Nesazio.

La penisola è ténuta da due popoii di stirpe diversa, Traci grecanici alle spraggie del mare, Celti nell' interno.

229. I. Romani dilatano il loro dominio oltre l' Adriatico nell' Illirio.

222. Sono pradsoni di tutta l'Italia meno le Alpi, hanno conoscenza degli Istriani.

221. Gli Istriani predano navi romane, vengono puniti e domati...

180. Fondazione dela Coonia di Aquileja per contenere i Carni, i Giapidi gli Istriani...

179. Il consolo Manlio da Aquileja muove guerra contro l'Istria...

178. La guerra contro gli Istriani continua, Claudio Consulo vi pone termine in Nesazio, ove E-

nile vechei patrii, de espedițiuni Argonaute, de Medea, de Giasone; fundă orasul Trieste, Egida, Emonia, Parenzo, Pola și Nesazio.

Peninsula e ținută de către două popóre de stirpe deosebită, Tracii grecanici pe țărmurile mării, Celtii, în interiorul ei.

229. Romanii întind domeniul lor d'incolo de Adriatica în Iliria.

222. Sunt stăpâni peste totă Italia afară de Alpi, au cunoștință despre Istriani.

221. Istrianii preda nave romane, sunt pedepsiți și repuși.

180. Fundațiunea Coloniei Aquileja pentru a ține în respect pe Carni, pe Giapidi și pe Istrieni...

179. Consulul Manliu de Aquileja mișcă războiul contra Istriei.

178. Războiul contra Istrienilor continuă. Claudio Consulul i pune fine în Nesazio, unde Epulo și

pulo e gli ultimi Istriani uccidano se medesimi sulle fiamme. *L'Istria passa in dedizione e viene presidiata militarmente da soci latini...* Nesazio, unde Epulo și ultimii Istrieni se ucid în-eeșipe flăcării. *Istria* trece sun stăpânirea Romailorn și e guvernată militarmente de socii latini...

128 L'Istria ad instigazione dei Giapidi si ribella a Roma; Sempronio Tuditano muove contro, batte i giapidi, ed ottiene il trionfo; ripiglia l'Istria che viene ridotta in provincia. *In Trieste ed in Pola si conducono Colonie di diritto latino... etc.* 128. Istria la itigaținea Giapișilor se revoltă contra Romei; Senpreniu. Tuditanu se scólă bate pe Gepișii și obține triumf; reiașe Isria pe caeo o preface în provinciă *In Trieste și in Pola se conduc Colonii de drept latin...etc.*

Așa dăr de când Dacia e colonisată numai la începutul secolului al 2-lea d. Chr. Istria avea coloniile romane de 234 de ani. «*Fasti Istriani*» sunt concluziuni întemeiate pe monumente; cele mai multe nume de colonii romane le-a citit dr. Kandler pe stele, petre votive etc., culese în museele Austriei litorale și în Italia, Articoliul lui Kandler despre lapide diverse sunt numeroși în jurnalul său «*Istria*» de la 1846—1852. Recomandăm, între toți, articolul cu titlul: *Colonisazzions romana militara nell' Istria alta*. Din acésta apare lămurit că *Cicili* locuiesc tocmai acele locuri unde au fost fondate colonii romane.

D. Kandler dice: «Regiunea prin cara trece calea

«de la Triest la Lippa este districtul de *Castelnuovo*, vecin din partea despre Istria cu districtul fostului căpitănat de *Rapso*, astăzi numit, *Carso de Pinguente*, acea regiune care de 30 de ani încôce este intitulată pe cartele geografice, în Germania *Tschitschen Boden* țera *Cicilor*, nume care fu scos din acea vorbă de ocaă care vulgul o da acelor munteni, vorba care în vulg dură de secol, și care se născu din vorbirea sonoră a acelei ginte carea întrebuița atât de adese litera *ci*; pe când în alte regiuni ale Istriei acestuiași popor se dase și se dă încă și adî epitetul injurios de *Ciceri*, *Ciciliani*, *Ciceroni*. Acel popor vorbia acum 150 ani, *Romana rustica* sêu *Valaca*, și încă în ore care localități se mai vorbesce și acum, schimbatu apoi în cea mai mare parte în limba *Slavă*. Aceste lucruri le arătăm pentru presintia Romanicilor în această parte și în ceia-l'altă a Istriei muntene nu e însocita de date suficiente spre a se recunôsce preveniti'a lor, și nici asertiunea că la unele parti se fi fost strămutate contra 1630 nu e facile de impacatu cu presintia lor cu mult mai vechia în alte părți cu tăcerea acelora ce'i cunoscêu și care trăiaū atât de aproape de 1630, în cât nu putêu se nu sciă nimic de strămutarea lor decât s'ar fi întêmpat în acele vremi. Ajunge astăzi de a amintî că țera lapidei de la *Materia* e țera romanicilor (1)

(1) „La regione attavense la quale corre la strada de Trieste a Lippa e il distretto di Castelnuovo, center ine dal lato verso d'istr a col distretto d'olgia capitanato ci Raspa, oggidi detto il Carso di Pinguente, quel a regione che da trent'anni aquesta parte nelle charte geografiche si intitola in tedesco

Pământul despre care D. P. Kandler a aflat dovedit, monuminte, probând că fusese ocupat de coloniile romane este situat între muntele *Albu* (Nevoso), munții *Venei* și *Valea Arseii* între *Pingunete* și *Padena*. Am oferit în anul acesta societății noastre geografice, în urma unei conferințe ce făcui în sinul ei despre cestiu etnografice identice cu acestea,—i-am oferit originala chartă a Istriei pe care dr. Kandler mi-a marcat în colórea roșie, locurile în care a aflat coloniile romane și unde persistă pînă astăzi *Romanicii*; «Acele care,—scrie pe chartă dr. Kandler,—sunt însemnate cu colórea roșie sunt tabelele militarilor comitatensi. În aceste limba romanică dură și durează 1).

Doctorului Kandler îi succese ceva mai mult de cât a fi constatat din lapide votive, din stele, pe „Tschitschen Boden» terra de Ciccì, nome questo che fu desuoto da quella parola d'ingiuria che il volgo dà a quei montanari; parola che nel volgo dura da secoli, e che fu occasionata dal parlare sonoro di quella gente che usava si frequente la lettera Ci; mentre in altre regioni dell'Istria a questo stesso popolo si dava e si dà tuttora l'epiteto ingiurioso di Ciccì, Cicciliani, Ciceronie. Ques popolo parlava 150 anni Son, il rommo rustico ed il valacco; ed ancor in qualche villa il si parla, cangiato poi dal maggior numero nello Slavo. Lo quali cose acceiniamo perché le comparsa dei romanici in questa come in altriparti de l'Istria montana non è accompagnata d'a indagini sufficienti a riuoscere la loro pr venienza, ne l'asserzione che in qualche parte vi fossero trasportati intorno il 1630 è facile a conciliarsi co la presenza ben piu antica in altre parti, col silenzio di quelli che li riconotbaro, e che vivevano si vicini al 1630) da non poter ignorare il loro trasporto se fosse stato in tempi prossimi. Basti in oggi risordare che il terreno de la lapida di „Materia“, è terreno d. romanici.“

1). „Quae rutilo colore depicto, sunt tabellae militum comitatensium. In hia Romanica lingua din duravit et dura.“ Veđi cart'a anesată in fac-simule.

sență în Istria de colonii romane anterioare colonisărei Daciei de Traian. Acest ilustru istrian avu gloria a descoperi planul întreg al unui agru coloniale. Cu ocasiunea ridicărei geodetice a Istriei de depositul militar din Viena—lucrăre ce luă de mastab un palmac drept 400 stânjeni vienezî—dr. Kandler dădu de planul tras pe suprafeța pământului, a agrului coloniale din *Patavia* cum și de acela din jurul *Polei*.

IV

Un articol al d-lui Anton Covaci scris în gazeta italiană din Triest L'Istria No. 1—2 din an. 1846, intitulat: Deî Rimigliani o Vlahi D'Istria. (Despre Rimleni sêu Vlahiî din Istria.)

În Valdarsa, care de la pôlele muntelui Maggiore și de la înălțimele *Bogliuno* și a orașului *Pedena* se întinde până la *Cosliaco* și *Sumberg*, locuesce un popor care se numea odiniôră Rimleani (Romani) și care astădi, adoptând numele ceî dau streinii, se chiamă *Vlahi*. Limba ce vorbeau și vorbesc și acuma între ei, nu e acea slavă, nu e acea italiană, dăr uă limbă latină rustică, puțin amestecată cu cuvinte slave.

Această limbă pe care am numi-o *romanică*, nu se vorbea numai în Valdarsa, ci și în Carsu di Pingu-

ente după cum dice Flego reproduc din Tomasini, în împrejurimele Triestului, în Opchiena, Trebiciano, Padriciano acum în districtul Castelnovo, după cum dice Ireneo della Croce (pag. 335), chiar de către acei cari au fost denumiți *Cicci*, din cauza usului sonor și des a literei *c* în limbagiu lor și care se diceau *Rumeri* (Români). Limba slavă a îndreptat cu desevrșire pe cea romanică din districtul Triestului și din acel Castelnovo, afară de satele Mune și Sejane și în curând o va îndrepta cu desevrșire și din Valdarsa din cause care sunt de prisos a le mai arêta. Se poate ca limba romanică nu se mărginea la aceste singure regiuni, însă dacă a fost proprie altor comune precum s'ar putea deduce din tipul rasei și din unele obiceiuri, lipsesce ori-ce notiță istorică, de ôre ce scriitorii slavî cari consideră acea provincie ca dependintă din Carnio, au păstrat tăcere asupra limbei romanice, seû pôte nici n'au avut cunoscința de ea nici n'a băgat'o în sémă.

Cu tôte aceste această limbă se vorbește în familie de 6000 persóne ca uă limbă secretă, căci n'ar îndrăsni s'o vorbească în biserică nici în circumstanțele civile a vieții.

Ei nu mai știu rugăciunile în limba romanică cu tôte că biserica latină uă întrebuinteză ca limbă mai alésă în serviciul liturghiei; ei în limba romanică nu

cunosc decât cele dintâiu 10 numere și chiar două dintr'aceste sunt expimate prin cuvinte slave. Cu toate aceste această limbă vie și acum este aceea ce o vorbea poporul cu care două mii de ani în urmă, a cucerit Istria și care a durat două mii de ani.

Orî căr de săracă e limba istriiană. ea se păstrează în aceste ultime zile ale existenței sale, orî cât de decăzut se fie poporul, până chiar a lua singur acel nume ce 'l consideră rușinos pentru trecut, inferior în această privință confrăților lor *Cici*, cari resping insultătorul nume strein, păstrarea memoriei nu e numai lucru de demnitate ci și de folos în cercetările istorice.

Ea e cu totul romanică și nu deosebită de cea care în alte țeri se păstrează vie la urmașii acelor colonii ce romanii au transportat de exemplu în Dacia; identice cu acele ale Daciei sunt construcțiunile, flexiunile, identice cuvintele și puțin diferite desinențele, numai că în Istria este o mare aplecare a schimba în *r* literele *n* sevă *l*; încă în Triest numele de *Silvola*, *Calvola*, *Scolcola* s'au prefăcut în *Servola*, *Ciarbola*, *Scorecula*.

Se termină adesea orî în *u*, substantivele masculine care în limba latină ar avea desinența în *us*, cele feminine în *a* și în *ece*, care ar avea-o în *x*, au articolele *ru* (lu) *ra* (la) *ur* (un) și formeză genetivul cu prepozițiunea *de*; au pronumele personale *io*, *tu*,

je, noi, voi, jegli, pronumele demonstrativ *cesta, cella, ceschi, cegli, ciasta, ciaste, cia, celle*; verbele în *a* (are) în *e* (ere) lungi seŃu scurte în *i* (ire), auxiliarele *ave* (avere) și *fi* (essere); prezentul, imperfectul, compun viitorul cu verbul *vole* (volere), aŃu optativul, și aŃu de asemenea verburile neregulate, aŃu în fine gramatica daco-romană, și de asemenea cuvintele care obișnuiesc a le amesteca cu acele slave adoptate de dânșii.

Ei declină de exemplu *ciace* (tata latin) *de ciace, lu ciace, di lu ciace*, plur. *ciaci, de ciaci, tu ciaci, di tu ciaci*; *carle* (care), *de cire, tu cui, tu carle, di tu carle, je (agli) de je, a lui*. Ei conjugă de pildă *jo am* (eu am), *tu ari, je are, noi aremo, voi areŃ, egli aru. Jam avut* (am avut) *jo voi avě* (eu voi ave) *jo vas avě* (eu aș ave) *jo vas fost avě* (aș fi avut), *jo lucru, noi lucramo voi lucraŃ, jegli lucra, jam lucrat, je voi lucra, jo rest fost lucrat*.

Eată două narațiuni mici a acestor români în limba lor, împreună cu traducerea latină vulgară.

Doi omiri (n) amnata en ra (la) se alle; ur (un) di jegli afflata o secură, e eglăma: Oh, vedi, cã am jo aflat. N'am aflat, moresti și- ce, și ce cella ato; ma a-

Duo homines, ambulat in illa sua calle. unus de illis... unam securim, et clamat: Oh vide quid ego habeo... Non habeo.. dicere dixit ille alter; magis. habemus...

remo aflat. Salec pocle, verita cegli cargli secură a pghierdut, a vesuta secură en mēra lu celu car le vo aflat, pocinita maltrateit sa tata. O morzesmus cglamata iegli tunce. Compagnu ce lui. Nu smo moresti sice, ma jessam. Saz cai tu secură afflat cglamatai, jon vo e, no noi amo vo aflat.

Pauculum post venerunt illi qui securim perdidierant, et visa secure in manu illius qui habebat... O morti summus clamavit ille tunc, Compagnus illi. Non sumus... dicere, magis ego sum... quando habes, tu securim... clamasti ego habeo eam, non nos habemus eam.

Doi călători mergēu fie-eare drumul lor, unul dintrînșii găsește o secure și strigă, oh, vezi ce am aflat. Nu am aflat eū, dise celalalt, ci am aflat noi. Puțin după aceia au venit cei ce perduse securea, și văzînd securea în mîna celui ce a aflat'o, a început să'l bată ca pe un tălhar. Văi de mine suntem morți, strigă atunci acela. Și companionul său se întorse cătră dânsul, nu „suntem“ perduți trebuie să dici, ci, „sunt“; mai odinioara cînd ai ai aflat securea ai strigat eū, ci nu noi am găsit'o.

Iarna fosta cruta e race. Fruniga care avut neberito en vera çuda hrană, stata smirem en ră, să casa. Cercecu sehodit su pament patita de home e de race.

Vernus fuerat et multa glacies. Formica quae habuit... in vere multa grana stabat... in illa sua casa. Cicada sedebat subtus pavimentum, patita de fame

Rogata donche fruniga ne-
cajegł daje salec munca
sa xivi. E fruniga sice, juva
ai tu fost en jrima (inima)
de vera. Saę che n'ai tu
tunce ate xivglenge pre-
pravıt. En vera sissa cer-
cecu cantatam mi diverti-
tam cargli trecut. E fruniga
ersuch. Sai tu en vera can-
tat, acmoce, chei jarna e
tu xoca.

et glacie. Rogavit dehinc
formicam ut ei det solum
manducare ut vivat. Et for-
mica dixit, ubi fuisti tu in
anima de vere. Sed ad quid
non habes tu tunc praepa-
rata victuaria. — In vere
dixit cicada cantabam....
et illosqui.... Et formica....
si habes tu in vere canta-
tum, mox quod est vernus
et tu joca.

Era  rnă  i rece. Furnica care adunase deja multă
hrană în vară, stătea lini tită în casa sa. Grierul b -
gat sub pământ murea de f me  i de frig. Se ruga
dec  la furnică săi dea ceva hrană, ca să nu m ră.
Furnica  i zise; Unde ai fost tu în timpul verei?
De ce tu atunci nu  i ai adunat hrană? Vara dise
grierul, c ntam si desfatam pe călătorĭ. Atunci tur-
nica r dend  i dise: Dec  tu vara c ntai, acum căi
 rnă joc .

Acei cari sunt de părere ca dialectele italiene  i chiar
limba italiană cultă, s'a născut din amestecarea limbei
latine cu limbele popórelor latine nordice,  i între ace-
te Rimleni din Istria, au experien a c t de  nel tore
este ac stă opiniune,  i precum mai degrabă din lim-
bele vii vulgare s'a format în vechime limba cultă ita-
liană, care limbă nu sa vorbit nici odaiă de către po-

por, însă de învățați a fost numai scrisă și întrebuințată în ocaziunile publice solemne. De ore ce acest trib de Rimleni ascuns într'un loc așa de depărtat, afară de ori ce comunicație și mai puțin de cât incult, în mijlocul unui popor care nu vorbește o altă limbă de cât aceea italiană, a putut păstra în limba sa ce o vorbește în familie, acele cuvinte care fac parte din limba cultă latină, și acele expresiuni care s'au adoptat apoi în limba cultă italiană.

Să nu se credă că acest nēm să fie venit în Istria din alte țeri în timpuri mai recente, prea multe argumente se opun la acesta. Imigrarea datcă din timpuri mai îndepărtate, și colonia Rimlenilor din Istria, are aceeași origine ca și acele cari le vedem păstrându-și aceeași limbă în Dacia, în Epir, în Insulele Dalmate, și pōte în mai multe alte țeri.

Acești Rimleni din Istria, au menire de a-și schimba limba, precum și alți din frații lor au făcut în această provincie. Acești Rimleni n'au alterat-o ca și alte popōre adoptând expresiunile limbelor moderne, a culege rămășițele vechii limbii romanice vulgare, n'ar fi o lucrare de prisos și nici perdată, si chiar este de mirat cum nu s'a studiat o limbă care este mult mai bogată în codice scrise, de ore-ce nu este alterată.

Se pōte ca mai târziu să se revină asupra acestor argumente și se va da o încercare mai bună de gramatică, și o culegere de cuvinte mai întrebuințate.

V.

O poveste din Rovigno, oraş în Istria, intitulată. „Treî fraţi“, (vezi Miklosich Rumunische Untersuchungen. vol. I p. 78).

O vota¹⁾ fosta treî fraţi, doi orb şi ur n'a vezut, şi cestî treî fraţi mers'a în loû ²⁾, vut'a treî puce dou sparte şi ura făr de canele³⁾, tiapeit'a⁴⁾ treî liepur, doi li-a scapat, şi ur n'a putut caţa, tornu nazad⁵⁾, vedu o mare uşe şi batu c'un cuş⁶⁾ de slama⁷⁾, cela ce n'a fost le zice: cire mere⁸⁾ colò ? ielî zic, smo⁹⁾ treî fraţi, doi orb şi ur nu vede, aren¹⁰⁾ treî puce, do sparte şi ur făr de canele, mes'a în loû, tiapeit'au treî liepur, doi a scapat şi ur n'au putut caţa, cela, ce n'a fost le zice: io'm treî ole, do sparte şi ura făr de fund, donche¹¹⁾ zice taliaş-me¹²⁾, muncaşi-me, beeţi-me scupa¹³⁾, talie marenche, vovic¹⁴⁾ folele prazin¹⁵⁾, şi eû carle am fost colò, nu mi-a vrut da ni un cuş, şi cu un peh¹⁶⁾ în cap m'a făcut sede.

Mostre de limba română, cum se vorbeşte de Români din Istria. Estras din gazeta italiână L'Istria. An. IV. 1851. No. 59. pag. 236.

NB. A fost tradus din dialogul ce pòrtă titlul de : „Carolus et Fredericus“ şi e conţinut în gramatica

¹⁾ O dată. ²⁾ vânat, ³⁾ fêvii, ⁴⁾ prins'a, ⁵⁾ înapoi, ⁶⁾ bucată, ⁷⁾ pai, ⁸⁾ merge, ⁹⁾ suntem, ¹⁰⁾ avem, ¹¹⁾ deci, ¹²⁾ să tăem, ¹³⁾ împreună, ¹⁴⁾ tot, ¹⁵⁾ rămâne deşert, ¹⁶⁾ lovitură.

germano-latină care este în us în cei întâi doi ani de gimnasiu. Acel dialog începe așa: Heus! heus! Carole, expergiscere tempus est surgendi. Audisne? *Car.* Non audio, *Fred.* Ubi ergo habes aures? *C.* In leto. *F.* Hoc video etc.

Pe limba Romăno-istriiană sună așa :

F. He! he! Carlo, Sbude¹⁾ (slav) te, vreme (slav) e vel je za ²⁾ (sl.) sculă. Avzi? *C.* Nu avdu. *F.* Iuva arri donche uréclile? In pat. *F.* Ciasta vèd. Ma ce lucruri tu pir acmoce în pat? *C.* Ce lucru? Dormu. *F.* Dormi și (*et* latino) pur cuvînți cu mire (*cuvînți* de la *cuvînta*). *C.* Maîncă voi dormi. *F.* Acmoce nu i vréme za durmi, ma za scula (vel sculă se), *C.* Cara (*vel* ce) ura³⁾ ie. *F.* Septe. *C.* Când ai tu d'in pat ieșit? *F.* Entru do ure. *C.* Asse a mele sorer sculat. *F.* A cătă vreme⁴⁾. (De cât timp). *C.* Ma fratele mev sicuro zace încă în pat. *F.* Fullesti⁵⁾, cãn l'am sbudit subito lasat'o cuibu sev (*vel* lasat'o sev cuib) *C.* Subito voi me donche sculă.

Cărele carle carna a portat, mes'a preste apă. Vezut li-se su apă căi oat căre carle carna portă. E lasat'a a sa, vrut'a cia oată carne cața. Așa pierdut'a ura și oata; cia ce ie a avut, lat'a apa, e cia oată che n'a fost n'avo cațat.

¹⁾ sculă, ²⁾ pentru, ³⁾ oră, ⁴⁾ De câtă vreme. ⁵⁾ Te înșeli.

Dialog între doi amici. Vezî Fr. Miklosich. Vandrungen der Rumunen. pag. 9. Wien. 1879.

Toni. Bura séra Frane!

Frane, Domnu daia saca séra, e sa cum ie mev Tone?

Ton. E așa, așa, și smo toți, samo maia are vro-vata febra și foc.

Fr. E cum pôte ciacia?

Ton. E batîr ie, ma li bire porta anî, lucra ce pote roga Domnu, a casă în dumireca mere în baserică la sveta misă, dupa po de zi, la vecernie, vire casa, mă-răncă si bee ceea ce are, mere în pat durmi, dorme pără patru ure după po de nopte, se scoală prinde focu, roga zalec, cliamă noi alie si morem scula, la boi și lu oilor, lu porci și lu calu daie muca și mere în saki sev lucru.

Fr. E cum a telî a casă?

Ton. Nu'î rev, Domnu nă juta, en renche așa sa Domnu cu tire Frane, meg a casă pozdravaî totî.

Fr. Si cu tire Tone, făți și tu așa casă.

VI

Doze rugăciuni din Insula Veglia ce se află în cartea intitulată: *Brevi cenni storici etnografici sull'isola di Veglia*, fără dată și fără se fie aratat locul unde a fost tipărită, în totul are 14 pagine în 8-o.

Pater noster.

Ciacia nostru kirle iesti în cer,

Nekase sveta numele tev,

Neka venire kraliestvo to,
 Neka fie voglia ta, kassi este în cer.

Aşa şi pre pământ
 Pîre nostre de saka zi da ne astăz
 Şi las ne delgule nostre, ka şi şi noi
 Lesăm al delsnica nostri.
 Şi nun lesai în ne napasta,
 Nego ne sloboda de rev. Aşa si fi.

Salutazione Angelica

Sora Maria, pliena de milosti, Domnu cu tire.

Blagoslovit est tu intra mulierle, şi blagoslovitu'i
 ploda de la utroba ta Isus.

Sora Maria Maiula Domnu, roga Domnu za noi
 akmoce.

Şi în vreme de mortea nostru. Aşa se fi.

Din acea carticică mai estragem relativ la insula
Veglia (Velia) următoarele: Doue lucruri principale erau
 în această insula: Fulfinium (*Castelmuschio*) şi Curic-
 cum (Veglia). În Veglia se află *decurioni*, o specie de
 magistraţi care reprezintă senatul din Roma. Legile
 şi constituţia, precum şi ritul primitiv a bisericeii a
 fost romane. Romanii se pare ca s'au stabilit mai
 mult dealungul cōstei occidentale, fiind ca la *Poglizza*
 (Polizza) se găsesc remăşiţele unui dialect care se-
 mănă cu acel Daco-român seū Valac de astăzi. (Daco-
 romano Valacco)

VII

Un articol în limba italiană a d-lui Anton Covaci intitulat: *De 'Romanici d'Istria* (Despre Români din Istria) și publicat în Foia din Rovigno „La Penna“ în 1887 No. 10—11 pag. 120—121.

„Cetesc cu plăcere în jurnale, acele articole ce tratează despre afacerile noastre care nu sunt încă bine deslușite. N'am avut ocasiune se fac studii de istorie și filologie; dar tocmai pentru acesta doresc să mi se facă niște espuneri precise pentru a le reține cât se poate mai bine în minte, spre a face comparațiuni, și așa, a află ceva adevarat. Prin acest esercițiū m'am convins, că toate articulele și studiile despre Istria conțin mai multe sēu mai puține erori. Lucrul cel pun mai cu sēmă, pe socotēla amorului propriu cel fals al autorilor, și anume de a vroī să facă lucrarea prin sine iusuși, teminduse ca nu cumva alții să se laude de a fi cooperat, ca și cum adevaratul merit al unei concepțiuni desvoltate cu metod, ar pute se fie micșurat de câte-va notițe pentru care trebui se aibă cineva recurs la acel ce posede cunoștinți speciale, sēu pur și simplu locale. Prin urmare o lucrare făcută în camera de lucru, poate să nu fie de multe ori, conform cu realitatea, și ne înlănțuirile rezultate din asemenea cercetări, pot se fie cu două înțelesuri și fără incheere. Pe lângă aceasta, mai este apoi și prejudiciul, că cineva vroind a se convinge și a face cercetări la fața locului, socoate mai nimerit de a se a-

dresa la țărăn, crezînd că el este o sorginte mai pură și mai simplă, pentru a căpăta informațiuni esacte; în timp ce pentru a face niște întrebări la un țaran, trebui mai întăi ca se cunoască cineva chipul de ai vorbi pentru a fi înțeleș, precum și aceia ce el este în stare a înțelege și a respunde; trebui a ști, că el foarte ușor respunde *da*, la toate ce 'l întrebă, și că chiar ne având știință despre lucrurile ce nu le înțelege, chibzuește niște povești care se respîndesc, și pe care streinul le primește în bună credință, ca o tradițiune populară, în care cu tôte aceste, nu este cea mai mică umbră de adevăr. In ceia ce privește cercetările în ramul limbistic și filologic, trebui ca cineva să cunoască dialectele țerei și se aibă urechă fôrte delicate pentru accentul și pronunțarea proprie a poporului.

Așa în privința românilor noștri, de care s'a ocupat mai mulți învățați în anii de pe urmă, a rezultat niște adnotări foarte înșelătore. Unul de exemplu, nota cuvântul *domani-damarăța*, pe când un altul cu mai mare esactitate nota *demărêța*. In frazele propuse pentru traducere a pus *guadagni, okasionu*, și cuvinte asemenea, pe care această mână de oameni nu cunoște și la nevoe le exprimă în alt fel. Și cuvântul *provasa*, latrina, uluc, l'a derivat din *provosite* (slav), pe când se vede că cuvântul era necunoscut atât de poporul slav, cât și de cel român, nefiind întrebuintat.

dar care fără îndoială a fost în us la monăstiri, pentru a arăta localul destinat *pro-vasa*, adică pentru a deșerta și a strânge vasele care de obicei nu se țin în chili, și de la monăstiri trecând în stat la învățat și țărani. Un altul zice că a ramas foarte mulțumit cu omul din stat care'l însoțea; el arată cuvântul *mik-dvorits* pentru grajdii de oi; *mik*, mic românește și *dvorits*, grajdii mic, în slavonește, indicațiunea făcută de om se rapoartă mai mult la mărime de cât la întrebuințare, căci în asemenea caz ar fi trebuit se zică mai degrabă. *dvoru de oile*, cu toate că *dvor*, are sensul în general de grajdii, de mai mulți ani fără nici o deosebire. Ast-fel a dat cuvântului *oste*, sensul de *gospodar*, care însemnă în limba slavonă *stăpân*, se vede că acesta va fi fost, stăpânul casei unde era ospătăria; ast-fel și *sofit*, pentru podul casei unde se pune fîn, *soffito* în dialectul italian arată locul de sub acoperemintul în care poate țeranul va fi văzut punindu-se fîn. Multe sunt cuvintele introduse în graiul acestui popor nu de mult timp, asemenea lucruri nu poate să le cunoască de cât acela care s'a îngrijit să le observe.

De multe ori trebui să-și chibzuiască un dialog și să'l susție până când țeranul se rostescă cutare cuvint fie pentru ai cunoște terminațiunea seii plurarului seii, dacă nu cum-va are o altă insemnare; ast-fel cine-va a notat cuvântul *avai* în loc de a *invăța*

séu *auzi*; și cuvântul *mahu* (mah, slavonește) indoindu-se dacă însemnă *lovitura* séu *odată*; apoi a crezut că prea multe cuvinte derivă de la limba slavă, iar nu din limba sârbo-croată pe când fusese în contact cu această de pe urmă.

Un alt învățat nu putu să înțelegă cum un român de ai noștri destul de deștept, în conjugarea verbilor traduce tot-d'auna persoana a treia a singularului, prin persoana a treia a pluralului. Aceasta se întâmplă, pentru că i se vorbea limba cea cultă, și omul credea că *egli*, este pluralul, pe când fiind înștiințat că în dialect este *lu*, îndată s'a înțeles împreună. Acest domn a observat însă, că din cauza sintaxei lăsate în părăsire, limba românilor noștri merge spre peire.

Dupa toate aceste trebuie să vorbesc despre eminentul doctor Nacinovicî, care ne-a comunicat un studiu despre românii din Istria, n'am cunoștință pentru a începe o discuțiune dacă aceștia sunt rămășițe de ginte sau colonie antică, sau de vre-o imigrațiune posterioară (cu toate că sunt mai mult pentru ipoteza a doua). Fiind apoi că din singurele denumiri se pot deriva mai multe conjecturi, me-ar plăcea ca în asemenea întâlniri de idei, aserțiunile se fie scrupulos esacte, așa de exemplu, ca să fie mai bine precisate *seria cătunelor*, care par a însemna adunătură de case, și interpretarea cuvintelor trebuie primită cu mare precauțiune, precum, de pildă, *Catunari* (Pisino,) arată

pur și simplu locuitorii din *Catun*, și nici uă dată păstorii.

Nu cunosc Cătunari afară de districtul judecătoresc din Pisino, n'am auzit nici odată vorbindu-se despre cătunele din St. Pietro in Selve, nici n'am cunoștința de acele de la Belai, și de la Cosliaco, însă cunosc pe acele care nu sunt arătate, de la Bogliuno, de la Gallignana, de la Lindaro.

Póte la începutul epocii, numit evul mediu în partea interioară a Istriei împărțită în mici comuni populațiunea locuia numai în locurile din centru, care erau încă incunjurate cu ziduri, pe când teritoriul era lipsit de cătuni; se póte ca imigraților români (dedați la creșterea vitelor) le fusese destinate niște localități din care s'aũ făcut acum diferitele cătuni. În Antig-nana nu sunt cătuni, dar se află un grup de case *Jesein* (Jasein în limba română), care ar putea fi luat ca cătun. Cătunurile sunt acuma tóte slavizate, cu tóte aceste în grupul format de cele 6 sau 7 mici comuni, între Montemaggiore și Vallarsa, românii își mănținură fórté bine tipul și limba, fie pentru că s'aũ stabilit acolo în mai mare număr și mai compacti, fie pentru alte împrejurări, pentru care slavii, cari aũ ajuns acolo, și cari aũ găsit un loc liber între celelalte comuni, unde se așezară pe rând încet câte încet, n'aũ găsit de cuviință a se amesteca.

În orî-ce cas cercetarea făcută asupra numelor

de cătră eminentul Nacinovicî e un studiu foarte însemnat, și, de și unele asemănări sunt foarte seducătoare, pentru a scôte într'un mod seû în altul, deducțiunii etimologice, cu toate aceste pot să servescă de criteriu de o mare însemnătate, chiar pentru istoria noastră, și suntem datori să arătăm mulțămirile noastre acelui care vroește a se ocupa de ele cu o așa mare bună voință.

VIII

Conținutul unei scrisori cu data din 1846, Fevr. 8. scrisă în limba italiană de Gheorghe Asaki, și trimasă în Pisino (Istria) D-lui Anton Covaci¹⁾:

„Cetind articolul D-văstră din gazeta *L'Istria* No. 1 și 2 din 1 Ian. 1846, mi s'a umplut sufletul de bucurie vîzînd că sunteți cel întai care ați cercetat și dat la lumină esistența acestei nobile colonii romane, ce trăește ne cunoscută de noi de secolî, la pôlele muntelui Maggiore în Valdarsa; mergeți înainte cu cercetările ece ați început a face, nu le întrerupeți; ceia ce ați scris este foarte important pentru noi români, căci ne-ați arătat acuma, că pe lângă alți frați ai noștri rătăciți în deosebite țeri, mai sunt și alții în părțile acela pe care noi nu iam cunoscut. Fiul meu care

1) Acastă scrisore se află în păstrarea D-lui Anton Covaci.

se afla la Roma și care se va întorce încurând în patria sa, va trece prin acele locuri spre a cunoște și cerceta pe acești frați ai noștri rătăciți. Orice veți scrie relativ la această frîntură de români, vă rog să-mi comunicați“.

IX.

Incercare de a aduce copii la învățatură în România.

Românii din Istria ce locuiesc acolo de sute de ani, în număr însă mai compact, în localitatea numită de ei *Vlasia*,¹⁾ au avut mult a lupta în contra Croaților, cari ne încetat au căutat prin toate mijlocele ce le-au stat prin putință, ca săi desnaționalizeze.

Acești români, cari în timpurile vechi după cum ne spune Dr. Kandler, se urcau la cifra de 10,000, astăzi n'a mai ramas din ei, de cât vr'o 6000. căci s'au slavizat și se slavizează ne încetat.

Această descreștere a populațiunei române prin slavizare, au atras atențiunea mai multor iubitori de neamul românesc, spre a căuta un mijloc cu care s'ar pute pune o stavilă acestui rău, ce pe ne simțite amenință a distruge cu desavârșire această populațiune.

Iufințarea de școli românești, prin care să se des-

1) Vezi la finele acestei scrieri: *Charta Istriei*, conținind și *Vlasia*.

volte sentimentele de naționalitate, și cu modul acesta să se reînvie această frântură de români, ce e aproape în agonie, a fost strigătul acestui popor urgisit și părăsit de toți!

În acest scop un număr de 47 capi de familie, români din *Vlasia*, au cerut în anul 1888, la Inalta Dietă provincială din Istria, înființarea de școli românești, ce nici odată n'a fost pe la ei. Dieta în sesiunea anului 1889, a admis cererea lor, dar de atunci și până astăzi, din cauza mai multor piedici și împrejurări, aceste școli nu s'au deschis încă.

Eū, în dorința mea cea mare, de a nu lasa să se piardă acești români, cari de atita timp, resistă cu putere contra elementului slav, ce n'are altă ceva în vedere decât cotropirea lor, am căutat pre cât me-a stat prin putință să le întind o mână de ajutor.

În călătoriile ce le-am făcut în mai multe rânduri la ei, cea întâi îngrijire a mea a fost, ca în convorbirea ce avem cu dinșii, să le mențin și să le dezvolt sentimentele lor de naționalitate, care astăzi par aproape stinse. Pentru a ajunge la acest scop, mă duceam din casă în casă și le vorbeam despre vechimea neamului lor, arătându-le că ei sunt frații noștri și au aceeași origină ca și noi. Ospătăria lui Anton Belulovicî din Susnevizza, era mai ales locul de întâlnire, acolo veneam eū cu scripca și cântam, și cu modul acesta se aduna gloată multă de prin sate, ca se mă audă cântând, cântece ca de la noi, eū profitând

atunci de această ocaziune, le vorbeam în dialectul lor pe care'l deprinsesăm puțin, arătând și acolo în ospătărie, însemnatatea ce au avut ei în trecut, trăind de sute de ani ne amestecați cu Croații, atrăgîndule în acelaș timp atențiunea, asupra cauzelor care au contribuit și contribuiesc la descreșterea neamului lor, și la datoriea ce au, de a lucra cu toate puterile, spre ași pastra limba stremoșilor lor, ne amestecată cu cea a Croaților, căci numai așa vor pute merge înainte, și atunci Croații nu vor mai avea nici o influență asupra lor, fiind românii mai deștepți și mai superiori în toate privințele neamului slav din Istria, însușiri date de la D-zeu, pentru ca ei să poată progresa atît pe calea intelectuală cît și pe cea materială, și că la aceasta nu vor ajunge da cît atunci, cînd se vor înființa școli românești în satele lor, pentru ca prin ele ei să se lumineze, și fiind că acuma de îndată, asemenea școli nu se pot înființa, le spuneam, că aș pute lua eu însumi băeți săi duc la învățatură în țara mea, și apoi iași trimite iarăși în satele lor, ca se învețe și ei pe alții carte, și așa pe încetul acest popor s'ar trezi din întunerecul în care zace de atîta amar de ani.

Cuvintele și indemnările mele naū fost zadarnice, ele au prins rădăcini, căci s'a aflat locuitorul Matei Glavina din Susnevizza, care s'a înduplicat să-și dea pe fiul seū Andrei, ca să'l iaū cu mine în România și săl învăț carte românească, și apoi s'ăl trimet iară

în satul lui, să învețe și el pe alții tot carte românească. Așa dar în anul 1891, pornita'm din Susnevizza cu băetul Andrei Glavina, pe care l'am adus în Iași și l'am dat la școală, la învățătură.

După un an și mai bine, m'am pornit iarăși în Vlașia, ca se mai aduc și alți copii la învățătură. Ajungând în Susnevizza, uni din locuitori vroiau cu bucurie să-și dea copii lor, alții din Vilanova, din Birdo și de prin alte comune, nu se înduplecau să se dispardă de fii lor. Făcând apoi cislă între ei, că ce e de făcut în această afacere, se hotărîră a trimete pe Matei Glavina, ca ales din partea lor, se vadă orașul de unde vin eu, Iașul și oamenii din acel oraș, școala unde învață băetul, precum și dacă acolo e biserică de legea lor, și după ce se va întoarce Glavina, și le va spune și lor ceia ce au văzut cu ochii, și dacă cele ce le spusese eu sunt aiddoma, atunci vor da cu toată inima pe fii lor la învățătură.

În urma acestei hotărîri a lor, pornitam din Susnevizza spre România, dinpreună cu Matei Glavina, ducându-l mai întâi prin București, apoi ajungând în Iași, și încredințându-se că tot ceia ce le spusese eu locuitorilor, sunt aevca, și văzînd și cartea ce o învățase fiul său Andrei, în timpul cât a fost la școală, am rugat eu pe Glavina, ca la întoarcerea sa în Susnevizza, să ei și pe băetul său pentru câte-va zile, ca să'l vadă locuitorii, și se spue el singur cu gura lui, cât de bine era îngrijit la școală ne lipsindu-i nimica, și să'l

ție până ce voi veni eu acolo, ca să ieș și pe alți copii la învățătură, când atunci întorcându-mă, îl voi lua și pe dînsul. Ceia ce Glavina a și făcut.

Intorcînduse în Susnevizza cu fiul seî Andrei, Glavina a fost încunjurat de toți locuitorii, cari erau cu nerabdare să'l vadă și să'l întrebe despre ceia ce el văzuse în Romănia. După ce Glavina iaă încredințat că tot ceia ce eu le spusesăm erau adevarate, se hotărîră cu toții, ca săși deie pe fii lor la învățătură în Romănia.

Pe la finele lunei Aprilie 1893, ducîndumă în Susnevizza pentru ca să iaă copii la învățătură, am fost primit cu cea mai mare bucurie de locuitori, căci toți știeau scopul cu care vin la ei.

În timp de patru zile cât am stat la ei în Susnevizza, pentru ca părinții săși pregătească copii de drum, și să le scoată paspoartele trebuitoare, preotul slovac Flegardin comuna Susneviza, văzînd hotărîrea nestrămutată a locuitorilor, de ași da copii lor la învățătură, aū început să facă predică în biserică în contra mea, spuînd locuitorilor, că el nici odată nu va putea crede, că ei se vor îndupleca la spusele unui om venit din toată lumea, să se dispartă de copii lor, trimițîndu-i într'o țară așa de îndepărtată, unde se vor înstreîna cu totul de biserică lor, și că cu ce scop să învețe ei o limbă, cu care nu se vor putea servi nici odată în viața lor, ca săși poată agonisi hrana lor zilnică, și altele multe de felul acesta.

Pe când sfinția sa făcea asemenea predică în biserică, eu de altă parte nu încetam de a mă duce prin casele locuitorilor, și a le arata, că numai prin carte și vor menține naționalitatea lor, și limba stremoșască, care nu așa de mult se auzia chiar în biserica lor din Susnevizza, când preotul Ierula, le făcea predică „*Vlaschi*“ (românește). Intusiasmul lor era la culme, atunci au schimbat ei, tabela de la ospătărie punând o alta, pe care era scris, *Osteria rumena*, ospătăria română.

Văzind atunci preotul slovac, că Matei Glavina este totul în această afacere, și că pe el se razimă toți locuitorii de acolo, pe el a căutat să-l întoarcă mai întâi, de la ideia ce o avea, de a lasă pe fiul său să se întoarcă iarăși la școală în România, și de unde Matei Glavina, care era cel mai infocat pentru cultura neamului său, într'o secundă s'a schimbat ca prin farmec, hotărându-se a nu și mai da copilul la învățătură, și lucrînd pe sub mână, ca se nu'mi pot pune planul în aplicare, acel de a lua copii cu mine în România

Pentru ca se isbutească în acest scop, Matei Glavina cu câteva ore înainte de a mă porni eu, aleargă în fuga cea mare la Fiume, trecând muntele Maggiore pe calea cea mai scurtă, denunțîndu-mă autorităților, că fără voia locuitorilor, prin uneltiri viclene, am izbutit să ieș cu mine un număr de copii, sub cuvânt de ai pune în școli la învățătură. Iată cum acel om pe care mă rezemam, și în care aveam cea mai mare în-

încredere, mă părăsi cu desevărsire, atras fiind de ademenirile dușmanilor culturei neamului românesc.

Eū ne știind nimica despre ceia ce se petrece în urma mea, am tocmit două căruțe ca să ne ducă la Fiume, de unde apoi trebuia se pornim cu drumul de fer. Pe la oara două și jumătate din zi, am pornit din Susnevizza cu băeții *Bercarici*, *Petru Bacco* zis și *Fusco* din Susnevizza și *Ioan Nasinovic* din Vilanova, precum și cu fetele *Tonca Ielusic* și *Ana Miclăuș*.

La pornirea mea, adunatus'a gloată multă, poate se fi fost ca la 200 de oameni, bărbați și femei, și lundum remas bun de la ei, le-am zis Domnu cu voi, omiri burî! atunci apropietus'a de mine cel mai bătrân dintre lecuitori, și în numele lor, după obiceiul locului, me-a sărutat mâna, petrecândumă cu toții cu mare alaiū, până afară de sat, zicându'mi, *coale bură, Domnu cu tire!*

A doua zi prin zori de ziuă, am sosit cu toții în Fiume, unde am poposit spre a ne pregăti de drum mai departe. Ducândumă prin oraș spre a cumpara ceva merinde, la întoarcerea mea la gazdă, n'am mai găsit nici băeții nici fetele ce le adusesăm, ei erau chemați la poliție, spre a spune înaintea autorităților, cine e omul acela, care iaū luat de la părinți, și în cotro merg? Nu mult apoi după aceia, am fost și eū ridicat la poliție și arestat. În urma cercetărilor făcute și a corespondenței urmate cu Primariū mai multor comuni din Vla-

sia, s'a văzut că acei copii nu erau luați de mine fără știrea părinților lor, ci cu consimțământul lor, în urma indemnului ce le am fost făcut eu, să și dea pe fii lor se învețe carte românească, după care apoi să se întoarcă iarăși în satele lor, spre a deschide acolo școli românești, în conformitate cu hotărîrea Înaltei Diete provinciale din anul 1889. După care apoi, ne mai găsind alte puncte de acuzare în contra mea, am fost pus în libertate; căutând și eu după aceia mica me colonie, nu o am aflat pre ea.

Indată pus în libertate, fără a mai perde timp, am pornit înapoi în Susnevizza, spră a lua din nou pe acei copii și ai aduce în România la învățătură.

Ajungînd, în Susnevizza, am fost intîmpinat de o mulțime mare de oameni, cari se bucurară foarte, văzînd că eu nu părăsisem aceia ce incepusem. Toți locuitorii, dar mai ales acei din Susnevizza, erau porniți foarte în contra lui Glavina, căci se știea acum, ca el a fost aceala care a zădărnicit totul, aducînd atîta confusie în locuitorii; unii vroiau să'l omoare chiar, și din această cauză el a pribegit mai multe zile prin munte, până ce s'a mai domolit furia locuitorilor.

De asta dată însă n'am putut izbuti la nimic, toate mijloacele întrebuintate de mine au fost zadarnice, acei copii, cari au fost trimiși din poliție de către autorități înapoi la părinții lor, erau înspăimîntați, și le erau frică, se mai vie cu mine prin Fiume. Am cerat atunci, să ieș pe alții, ceia ce ușor se putea fa-

ce, căci se găsiră mulți dintre ei cari mă rugău să ieșu cu mine copii lor, însă de astă dată Primarul au refusat a le mai da paspoarte, și eu am fost apoi isgonit din comună de jandarmi.

De și aceasta incercare a me n'a isbutit de astă dată, de și mica me colonie, menită a respândi lumina în satele românești din Istria, a fost resipită pentru moment, totuși o voce ne cheamă, și o datoria sfântă ne impune, ca se ne aruncăm privirile noastre, asupra fraților noștri din Istria, părăsiți de toți și bătuiți de toate nenorocirile, purtind povoara grea a streinismului de sute de ani, să nu i lăsam se fie cotropiți de slavi, silindune prin toate mijloacele ca să se înființeze și la ei scoli, în care instrucțiunea să se predee în limba lor maternă, căci numai prin scoli se vor pute menține și trăi în veci ca români.

Andrei Glavina din Susnevizza, păscând oile, cel întâi baet pe care l'am adus la
învațatură în România.

Port femeesc din cotuna Jeiane.

Doi tineri căsătoriți de curind, din cotuna Jeiane.

Cărbunar din cotina Jelaia, cu calul încărcat cu saci de cărbuni, ducându-i spre vânzare în Fiume.

Cărbunar din cotuna Jeiane, cu căruța încărcată cu saci de cărbuni, ducându-i spre vânzare în Fiume.

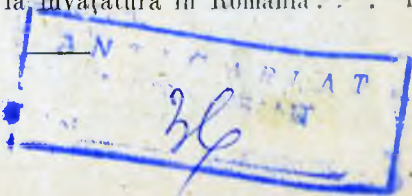
3/4

TABLA DE MATERIE

	Pagina.
Introducere	1
Schița geografică și istorică	5
Călătoria prin sate	7
Călători prin orașe	34
Impresiuni generale	38
Tipul și portul lor	43
Datini	45
Danțurile.	54
Instrumentele de muzică	56
Numărul românilor Istrieni	58
Dialectul romano-istriean	64
Lupta de conservare	70

Anexe.

Istro-Românii de Gh. Asaki	87
O scrisoare a lui Ioan Maiorescu	92
Incercarea bibliografică pentru Istria, de V. A. Urechia	100
Despre Vlahii din Istria de Anton Covaci	113
O poveste din Rovigno (Istria).	120
Doi rugăciuni din insula Veglia	122
Despre românii din Istria, de Anton Covaci	124
O scrisoare a lui Gh. Asaki din 1846.	129
Incercare de a aduce copii la învățătură în România.	130

Coșo/19 x 3

GHARTA ISTRIEI

CONTINÂND ȘI VLASIA

Intocmită

de

TEODOR T. BURADA

Cale ferată ————

Sose ————

